

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Obor Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích
prostředcích

Lexikální projevy emocionality a expresivity
v literárním textu

Lexical expressions of emotionality and expressivity in literary text

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Vypracovala: Karolína Talajková

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „Lexikální projevy
emocionality a expresivity v literárním textu“ vypracovala samostatně pod
odborným vedením Mgr. Dariny Hradilové, Ph.D., s uvedením všech použitých
zdrojů a literatury.

V Olomouci 2021

.....

podpis

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. Darině Hradilové, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, ochotu, vstřícnost a poskytování cenných připomínek při tvorbě této práce.

Seznam použitých zkratk

SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého*

SNČ – *Slovník nespisovné češtiny*

Obsah

Seznam použitých zkratk	4
Úvod	6
Expresivita	7
Jaroslav Zima a jeho pojetí expresivity	9
Expresivita inherentní	10
Expresivita adherentní	16
Expresivita kontextová	21
Emocionalita	22
Moniky Schwarz-Frieselová a její pojetí emocionality	24
Slova popisující emoce	24
Slova zprostředkovávající emoce	25
Rudolf Šrámek a jeho pojetí emocionality	26
Jazyková komika	29
Analytická část práce	31
Ignát Herrmann	32
Osobnost a dílo Ignáta Herrmanna	32
Otec Kondelík a ženich Vejvara	33
Petr Šabach	41
Osobnost a dílo Petra Šabacha	41
Sázka	43
Bellevue	45
Voda se šťávou	49
Závěr	55
Anotace	56
Seznam použité literatury a zdrojů	57

Úvod

Expresivitou a emocionalitou se už dlouhá léta zabývají lingvisté. Samotná expresivita je považována za jeden z nejdůležitějších jevů lingvistiky. I přesto, že si jsou pojmy expresivita a emocionalita do jisté míry velmi podobné, emocionalita bývá trochu opomíjena, nejspíše z toho důvodu, že není velmi přesně vymezena. V této bakalářské diplomové práci se věnujeme oběma těmto jevům, a to na základě analýzy dvou prozaických děl – Otec Kondelík a ženich Vejvara od Ignáta Herrmanna a Hovno hoří od Petra Šabacha.

Cílem teoretické části práce je podat teoretické znalosti o emocionalitě i expresivitě, popsat jejich vzájemný vztah a jejich rozdíly. Velký důraz je kladen na dílo Jaroslava Zimy, který rozlišuje expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou. Snažíme se také vymežit principy jazykové komiky, neboť primárními zdroji jsou humoristické prózy.

V analytické části práce se snažíme zpracovat expresivní a emocionální lexikální jednotky a případně výrazy dovysvětlit pomocí *Slovníku spisovného jazyka českého* a *Slovníku nespisovné češtiny*. Analytická část práce obsahuje množství příkladů. Snažíme se je uvádět v kontextu. Expresivitu považujeme za specializovaný formálně signalizovaný jazykový jev, kdežto emocionalitu považujeme za jakýkoliv projev emocí.

Expresivita

Pojem expresivita je v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (Křístek 2017) definován jako „pragmatická složka významu příslušného výrazového prostředku daná postojem mluvčího; u konkrétních výrazových prostředků se může mluvit o existenci expresivního příznaku.“

Edvard Lotko ve svém *Slovníku lingvistických termínů pro filology* (2003, s. 34) definuje expresivitu následovně: „Pragmatická složka významu lexému nebo jeho výskytu, popř. i jiných jednotek, je dána jako různě silný projev afektivního a volního vztahu mluvčího, nebo vyplývá z užití, které se v kontextu chápe jako neobvyklé, resp. vybočující z očekávané formy; překrývá se s emocionálností, afektivním a konotativním významem.“

V *Současné stylistice* (2008, s. 37) je expresivita definována jako „vyjádření citového, hodnotícího a volního vztahu k označované skutečnosti, je konotativní rys, jenž je v opozici k racionálnosti, avšak tento rys není totožný s rysem stylovým, i když stylovou hodnotu výrazového prostředku může ovlivňovat stejně jako rysy jiné (...)“

Jaroslav Zima se ve své studii *Expresivita slova v současné češtině* z roku 1961 domnívá, že expresivita není problémem pouze lexikologickým, ale prostupuje i dalšími oblastmi jazyka – uplatňuje se také v oblasti hláskosloví, v morfologii, ve slovo tvorbě i ve skladbě. I přesto, že je užívání expresivních výrazů v jazyce běžně užívanou skutečností, podle Zimy nebyla podstata expresivity teoreticky dosud komplexně vysvětlena (Zima 1961, s. 5). Sám autor chápe expresivní výraz jako „výraz vyjadřující vedle prvků nociónálních i osobní citový vztah, třebas již kolektivně zobecněný, k vyjadřované skutečnosti.“

Dle Hradilové (2015) se k expresivitě nejčastěji přistupuje z lexikologického hlediska, kdy se lexikologie zabývá strukturou a změnami lexikálního významu, vztahem formy a významu a rozvrstvením slovní zásoby. Otázce expresivity se věnuje i stylistika, která studuje užití výrazových prostředků a jejich uspořádání

v promluvě tak, aby bylo zajištěno naplnění komunikačního záměru autora. (Hradilová 2015, s. 8) Nelze však ztotožňovat stylovou příznakovost s příznakovostí expresivní; na přítomnosti určitého expresivního znaku lze však přiřadit výrazový prostředek k určitému funkčnímu stylu. (Hradilová 2015, s. 8)

Jaroslav Zima považuje za základní prvek expresivity její dynamičnost. (Zima 1961, s. 84) Domnívá se, že oblast expresivních výrazů ukazuje velmi zřetelně jazykový vývoj – nejprve tedy lexikální stabilizaci expresiv i jejich přechod ke stylisticky neutrálním výrazům na jedné straně, a dále na straně druhé vznik nového expresivního výraziva.

K expresivitě přistupuje rovněž i pragmatika. Pragmatika je oblast lingvistiky, která studuje jazyk z hlediska účinku užívaného jazyka ve společenské interakci účastníků komunikace. (Čermák 2011, s. 97) Užívání určitých výrazových prostředků, ať neutrálních či příznakových, charakterizuje producenta komunikátu, vypovídá o jeho vztahu k vyjadřovaným tématům a jeho emocionálním rozpoložení. Je rovněž žádoucí, aby recipient přijímané informace byl schopen všechny tyto informace správně a adekvátně dekodovat a reagovat na ně. (Hradilová 2015, s. 8)

Zdeňka Hladká v *Příruční mluvnici češtiny* (2012, s. 95–96) dělí expresivně zabarvená slova především na dvě skupiny podle hodnotícího příznaku. Vymezuje tedy kladně zabarvená slova, mezi která řadí **slova familiární** (výrazy užívané v důvěrném styku blízkých osob, např. *srdíčko, miláček, kočička*), **hypokoristika** (domácké modifikace vlastních nebo obecně příbuzenských jmen, např. *Pepek, Mančinka, mamka, synátor*), **slova dětská** (užívané dětmi nebo dospělými, kteří jsou s dětmi v rozhovoru, např. *papat, hačat, papu*), **eufemismy** neboli **meliorativa** (slova zjemňující; slova, která nahrazují pojmenování nepříjemné skutečnosti, např. *zesnout* ve smyslu *zemřít*). Na druhé straně se jedná o slova zabarvená negativně. Řadí zde **slova hanlivá** neboli **pejorativa** (např. *šmelinář*) a přiřazuje sem i **augmentativa**, tj. **slova zveličelá** (např. *psisko, babizna*). Augmentativa však podle autorky v určitých kontextech nemusí mít

negativní hodnotící příznak. Dále se jedná o **slova zhrubělá** (např. *tlama*), **slova vulgární** (např. *hajzl*). K záporně zabarveným jednotkám řadí i **dysfemismy**, protipól k eufemismům, kdy se jedná o výrazy zveličující nepříjemnou skutečnost (např. *chcípnout* místo *zemřít*).

V próze Petra Šabacha se vyskytuje několik hypokoristik – například **Andulka, Pepík, Toník**; stejně tak jako se vyskytují u Ignáta Herrmanna – **Pepička, Betyňka, Kačena, Růžička, Červíček**.

V části slovo tvorby *Příruční mluvnice češtiny* (2012, s. 125) Dušan Šlosar zmiňuje vedle augmentativ i deminutiva, kdy se jedná o jména zdrobnělá. Formant odvozenin je nositelem přídatného významového znaku menšího rozměru a/nebo pragmatického rysu hodnocení, kdy je častěji pozitivní než negativní. Hradilová (2015, s. 36–37) zdůrazňuje, že kritérium příznakové formy je tradičně spojováno s kladným citovým zabarvením. Naopak je zde však důležitá skutečnost, že výrazy, které jsou zpočátku tradičně spojovány s pozitivními emocemi, v reálné komunikaci naopak odrážejí negativní postoj a emoce mluvčího. K deminutivním typům přiřazuje i různé okazionalismy, které byly vytvořeny a užity s cílem zesměšnit a zironizovat předkládanou skutečnost. (tamtéž, s. 39)

Jaroslav Zima a jeho pojetí expresivity

Lexikolog a lexikograf Jaroslav Zima již na začátku své monografie *Expresivita slova v současné češtině* (1961) uvádí, že s definicí podstaty expresivity se lingvistika potýká již několik desetiletí. Ve své práci zdůrazňuje, že abychom došli k co možná nejpřesnějším poznatkům o expresivitě slova, je třeba vycházet ze „synchronního zkoumání celé slovní zásoby jazyka“ (Zima 1961, s. 8) Jako materiálovou základnu své práce využívá jednak lexikální prostředky soudobého jazyka v *Příručním slovníku jazyka českého*, jednak prozaická díla moderní české literatury, a také mluvený jazyk, především spontánní mluvené projevy. (tamtéž, s. 9) Podle autora jsou rovněž pro poznání podstaty expresivity důležité lexikální aktualizace

– i takové, které mají charakter jazykového experimentování. Cílem této experimentace bývá především jazyková komika. (tamtéž, s. 47)
Jaroslav Zima ve své studii vymezil expresivitu trojího druhu – expresivitu inherentní, expresivitu adherentní a expresivitu kontextovou.

Expresivita inherentní

Expresivita inherentní se jeví jako nejsnadněji rozpoznatelná u těch slov, u kterých jejich expresivní charakter rozeznáme i bez kontextu. Podle Zimy (1961, s. 10) je jejich expresivnost „neoddělitelnou součástí jejich významu“ a často také souvisí s jejich hláskovou a slovotvornou podobou. Expresivita těchto výrazů nevzniká jejich významovou změnou, ale je jejich stálou součástí, pokud tedy nemizí jejich nadměrným užíváním. (tamtéž, s. 12)

U mnohých slov poznáme expresivitu slov dle Zimy již z podoby jejich hláskového skladu, zejména tedy z podoby jejich základu – jako příklady uvádí slova *fňukat*, *vyzunknout*, *hňup*, *hulit*, *bžuchnout*, *cmrdat*. Formálním indikátorem expresivity u této skupiny výrazů jsou jednak neobvyklost daných hlásek se zřetelem k hláskovému skladu neutrálních výrazů, jednak také odlišnost obměny zvukové podoby vzhledem k výrazu, které se může zdát jako základní. Dle Zimy však nelze zkoumat inherentní expresivitu, která se jeví v hláskovém tvoření základu výrazů, pouze v plánu synchronním, chceme-li dojít k podstatě a příčinám jejího vzniku. Odvolává se zde na myšlenky Josefa Miloslava Kořínka a Václava Machka, jejichž studie dokázaly, že tento jev souvisí se staršími fázemi vývoje jazyka a často má původ již v indoevropském prajazyce. (Zima 1961, s. 12)

Nejobsáhlejší skupinu tvořící slova inherentně expresivní jsou slova, jejichž expresivita je dána sufixy, které svou tvarovou a významovou nápadností indikují výkyv od neutrálního základu. Tento výkyv může mít podle autora buď stránku kvantitativní, nebo stránku kvalitativní. Expresivita daná sufixy se vyskytuje ve slovní zásobě u šesti slovních druhů – u podstatných jmen, přídavných jmen, sloves, příslovcí, u číslovky *všecek* a u některých zájmen. U adjektiv je

expresivita dána rozmanitými deminutivními příponami (například *-ičký, -inký, -ičkatý, -oučký* ad.), které mohou být také reduplikovány, nebo příponami augmentativními (například *-ánský, -anánský, -ytánský* ad.) Tvary s hojným výskytem deminutivního sufixu často ztrácejí svou expresivitu, naopak ty tvary s méně často užívanými příponami si svou expresivitu zachovávají. U adjektiv vzniká expresivita změnou jak kvantitativních, tak i kvalitativních vazeb k základnímu tvaru, u deminutiv slovesných jde zpravidla pouze o změnu kvalitativní, která se odráží na pozadí synonymické dvojice neutrálního slova a expresivního (například *spát – hajat, hajánkovat*). Jaroslav Zima expresivitu danou příponami slov rozlišuje na základě rodů, tedy maskulinní přípony, femininní přípony a neutrální přípony. (Zima 1961, s. 14–15)

Expresivita určovaná příponami u substantiv maskulin

Zima (1961, s. 15–20) věnuje největší prostor sufixům substantiv maskulin. Jako první sufix zmiňuje sufix *-ák*, který indikuje jméno nositele odvozené od adjektiv, například *tvrdý – tvrďák, drsný – drsňák*. Do této skupiny dále patří podstatná jména odvozená od nesklonných přídavných jmen cizího původu, slova slangová, lidová a vulgární, jako příklady uvádí *blondák, fešák, štramák*. Pro jména nositelů negativních vlastností jsou typické přípony *-áč* a *-ec* (*bachráč, naháč, blbec, drzec*). Dalším sufixem je sufix *-ek*, který označuje jména nositelů vlastností odvozených od dějových adjektiv se základem trpného přičestí na *-n* (*mazánek, uplakánek, ufňukánek*). Dále sufix *-och* (*-ouch*) u nepočetných jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen (*tlustý – tlust'och*); *-ouš* u jmen nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen označující osoby (*chytrouš*); *-oušek* u jmen nositelů vlastností (*pěknoušek*); *-as* u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv se střídáním hlásek *t – t', d – d', n – ň* (*mładas, prudaś*). Přípona *-an* se užívá u řídkých názvů nositelů vlastností odvozených od přídavných jmen (*tupan*), u augmentativ odvozených od substantivních základů (*nosan*) a u pejorativ (*socan*). Také zdloužená přípona *-án* se užívá u nositelů

vlastností (*chromán*). Jako další příponu z velkého výčtu uvádí Zima příponu *-oun* pro jména nositelů vlastností odvozených od adjektiv (*slepoun*); pro odvozená činitelská jména od kmene nedokonavého slovesa (*bifloun*); u pejorativ (*ušoun*). Přípony *-our* a *-ous* indikují mužské osoby (*dědour, kaňour; mrňous*). Přípona *-a* (a její varianty *-ta, -ka*) se vyskytují u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, u jmen činitelských a u jmen z oblasti mluveného jazyka. U některých typů slov s touto příponou dochází ke stírání expresivity (*popleta*), u jiných expresivita přetrvává a bývá označena znakem familiárnosti (*pleska*), nebo se jedná o slova z obecného jazyka (*ňouma*). Pevnou expresivitu nalezneme u slov vulgárních (*posera*). Jako jasně expresivní výrazy dále Zima uvádí slova *pitoma, ouřada*; zahrnuje také slova slangová a argotická se suffixem *-da* (*polda*) a familiární (*strejda*). Příponu *-out* nalézáme u nečetných slov odvozených ze sloves a jmen, například *žrout*. U maskulin lidového jazyka a spontánních mluvených projevů se vyskytují přípony *-era, -ěra, -ura* (*trumbera, dědura* s variantou přípony *-ula* ve slově *dědula*). Dle Zimy expresivitu slovu nedodává pouze sama přípona, ale také již samotný expresivní ráz slovního základu. Zdůrazňuje také, že do oblasti expresivity inherentní mohou zasahovat i prvky expresivity adherentní.

- 1) „Jenže lžíce je hliníková!“ triumfoval **plešatec**. (Šabach 2019, s. 10)
- 2) „Beton nemůže plavat,“ namítl vážně **plešoun**. „Hod’ si do polívky kus betonu a pozoruj, jak se zachová. Pude ke dnu! To ti říkám já! Co? No!“ (Šabach 2019, s. 10)

Expresivita určovaná příponami u substantiv feminin

Jako sufixy indikující inherentní expresiva v ženském rodě uvádí Zima (1961, s. 20–21) následující: přípona *-na*, která tvoří činitelská expresivní jména označující ženy podle příslušné činnosti (*šklebna, bručna*); přípona *-anda*, která jednak vytváří obvykle od sloves odvozené obecná, slangová a argotická pojmenování činností (*šuškanda*), jednak označuje též nositelky vlastností (*fešanda*). Obměnami této přípony je ojedinelá přípona *-inda* (*pacifinda*) a

přípona *-enda* (*treperenda*). Přípona *-izna*, která má značně expresivní povahu, dodává výrazu pejorativní zabarvení (*babizna*). Ve jménech slangových a vulgárních se vyskytuje přípona *-ajzna* (*šťabajzna*). Ojediněle se objevující příponou je přípona *-ule* v pejorativních lidových a argotických výrazech (*ochechule*).

Expresivita určovaná příponami u substantiv neuter mimo deminutiva

Dle Zimy (1961, s. 21) nejmenší počet expresivních slovo tvorných typů pozorujeme u neuter. Domnívá se, že u neuter je expresivita spjata především s jejich deminutivností a že augmentativní expresivnost pozorujeme u neuter pouze sporadicky. U substantivních neuter nacházíme augmentativní příponu *-isko*, a to především tam, kde se „augmentativnost dosud živě pociťuje.“ (tamtéž, s. 21) Trvanlivost expresivity u tohoto typu slov přisuzuje nejen ojedinělosti sufixu, ale také ji spojuje s častou záměnou rodu. Jako příklady uvádí slova *psisko*, *ptačisko*, *sedlačisko*.

Expresivita hybridních slov

Jako zvláštní skupinu mezi inherentními expresivními výrazy uvádí Zima (1961, s. 21–22) **slova hybridní**. To jsou slova, která mají výrazný protiklad mezi základem slova a slovní příponou. K tomuto jevu dochází především při spojení cizí přípony s domácím základem. Přípony, které tvoří hybridní výrazy, uvádí Zima následující: *-ista* (*srandista*), *-ant* (*pracant*), *-átor* (*vědátor*), *-ián* (*hrubián*), *-ius* (*milius*).

Součástí inherentní expresivity uvádí Zima (1961, s. 22–23) také **záměnu neživotnosti v životnost**. K tomu dochází především u substantiv zakončených na příponu *-ina* (*vychrtlina*) a u substantiv neuter s příponou *-dlo* či *-lo* (*čumidlo*, *zlobidlo*).

Další je skupina slov, u kterých expresivita nabývá své povahy významovou **změnou slovo tvorného typu**, která je realizována především příponou *-árna* (*sprostárna*). Tato přípona je typická pro

obecná jména místní, užije-li se však jako přípona označující projev vlastností, mají pak tato slova příznak expresivity. (Zima 1961, s. 23)

Významnou součástí inherentní expresivity tvoří výrazy tvořené **reduplikací**. Zima zde zmiňuje Andrzeje Gawrońského, který reduplikaci považuje za typický znak expresivity. V češtině se jedná zpravidla o částečnou reduplikaci v rámci odvozování v adjektivních příponách, zejména deminutivních (*maličičký*), augmentativních (*dlouhanánský*) a v předponách *pra-* a *pře-* (*prapraobyčejný*). U přídavných jmen může docházet k expresivitě rovněž při reduplikaci slovního základu (*pouhopouhý*). (Zima 1961, s. 23)

Vznik expresivity nacházíme i v oblasti slovní kompozice. Mohou vznikat expresivní výrazy v některých jmenných předponových složeninách. Zmiňuje jmennou předponu *arci-*, která se připojuje k substantivům nebo adjektivům od nich odvozených a jejichž kompozita zesilují význam základu slova (*arcikníže*). Některá slova však mají hanlivý charakter, jak odkazuje Zima na poznatek Miroslava Trávníčka; jako příklady uvedl výrazy *arcibuřič*, *arciblázen*. (tamtéž, s. 24) V tomto typu slov nepůsobí expresivně pouze citově zabarvený význam základů slov, ale také skutečnost, že velké množství slov má výraznou složku kladného hodnocení. Pokud však obsahuje některý základ slova negativní hodnocení a připojí se citově pozitivní předpona *arci-*, vznikne výrazné zesílení kontrastu (například *arcibidák*). Jako další předpony uvádí Zima předponu *vele-* (*velectěný*) a *obr-* (vulgární *obr vůl*), kdy se v tomto případě jedná především o slova s pejorativním zabarvením. Menší míru expresivnosti pozoruje Zima u slov s předponovou částí *truc-* (*trucorganizace*). (Zima 1961, s. 24–25)

Expresivita substantivních deminutiv

Jako samotnou skupinu, které Zima věnuje opět značnou pozornost, uvádí výrazy v oblasti expresivity inherentní expresivita substantivních deminutiv. (Zima 1961, 25–30) Při analýze je podle něj nutné vycházet ze vztahu mezi základním slovem a jeho příslušným deminutivem. Vyděluje tedy následující trojí typ vztahu:

- a) vztah **kvantitativní**, který vyjadřuje menší míru vlastností nebo rozměrů (*strom – stromek – stromeček*). Kvantitativní rozdíl lze pozorovat nejen mezi základním tvarem slova a jeho zdobnělinou v prvním stupni, ale rovněž i mezi zdobnělinami stupně prvního a druhého.
- 3) Paní Kondelíková je o hlavu menší manžela svého, běloučká jako z těsta, světle hnědých očí, a hnědými jejími vlasy probleskuje tu a tam stříbrná **nitka**. (Herrmann 1988, s. 13)
- 4) Ale na její chválu budiž poznamenáno: ani jediný ten stříbrný **vlásek** nikdy si nevytrhla. (Herrmann 1988, s. 13)
- b) vztah **kvalitativní** ve smyslu citového hodnocení – jako příklad uvádí výraz *řečičky*, kdy se nejedná o zmenšení oproti tvaru základnímu (změnu kvantity), ale jde o změnu kvalitativní, kterou podmiňuje osobní vztah producenta k dané skutečnosti. Může docházet také k posunu hodnocení kvality věci od neutrálnosti k pejorativnosti, či naopak meliorativnosti. Příklad z našeho zkoumaného materiálu lze uvést, kdy vypravěč hovoří o číšnici – nejedná se o kvantitativní vztah, kdy by byla vyjadřována menší míra rozměrů, ale spíše se přikláníme ke vztahu kvalitativního – vypravěč číšnici hodnotí.
- 5) Byla malá a šedivá – jako **myška**. (Šabach 2019, s. 9)
- c) Tento dvojí vztah deminutiv k základnímu tvaru slova se také může vzájemně doplňovat, hovoříme pak o vztahu **kvantitativně kvalitativním**. „Deminutivum pak může označovat skutečnost kvantitativně menší než slovo základní a zároveň i kvalitativně (zpravidla meliorativně) změněnou.“ (Zima 1961, s. 26) Jako příklady uvádí slova *křesílka, listečky*, případně *ručička*, kdy se jedná především o užití v prostředí dětské řeči.

Dále Zima vyděluje také expresivitu citoslovcí a onomatopoických výrazů. (Zima 1961, s. 30–41) Podle něj tato slova vyjadřují jiný vztah ke skutečnosti než jiné výrazy českého lexika. Zdůrazňuje, že nejde o přesné napodobení zvukových skutečností, ale o přibližné napodobení určitého zvuku. V této části věnuje Zima pozornost především

citoslovcím, které dělí na subjektivní (citová, rozkazovací) a objektivní (zvukomalebná). Domnívá se, že početně jsou obě skupiny vyrovnány, avšak hranice mezi oběma skupinami nelze přesně vymezit. Obě skupiny jsou dle něj značně rozlišeny, co se týče hlediska jejich expresivity. Citoslovce subjektivní jsou jazykové projevy emocí nebo úsilí (jako příklad uvádí *bože, hrome, běda*), kdy ačkoliv se jedná o tvary běžné slovní zásoby, jejich věcný i mluvnický význam ustupuje do pozadí a je nahrazován prvky expresivními. (tamtéž, s. 35) Zvláštní oblast z hlediska expresivity podle něj tvoří citoslovce napodobující, zvukomalebná. Dělí se podle oblastí, kde se vyskytují (citoslovce, která vystihují lidské zvuky – smích, pláč; zvuky zvířecí – štěkání, mňoukání; zvuky, které vyjadřují pohyb předmětů nebo zvuky nástrojů). Citoslovce onomatopoická však podle Zimy neobsahují znaky lexikální expresivity. (tamtéž, s. 37)

- 6) „**Škyt!**“ **vyprskl maličký**. (Šabach 2019, s. 12)
- 7) **Klapity, klap**, dělal automat a číšnice zatleskala. (Šabach 2019, s. 13)
- 8) „**Psssssst...**“ udělal maličký a pomalu otevřel oči plné křivdy. „Cože?“ **zařval**. (Šabach 2019, s. 13)
- 9) „**Hele**, neblbni, dyť to s tebou sekne...“ řekl po chvílce váhání. (Šabach 2019, s. 15)
- 10) „**Á-á-á-á-ch!**“ nadechl se konečně. „**Áááááách!**“ udělal ještě několikrát. (Šabach 2019, s. 15)
- 11) „**Panebože!**“ řekl, „**třeták**, a von se počůrá!“ (Šabach 2019, s. 22)
- 12) „**Ježíšmarjá!**“ (Šabach 2019, s. 25)
- 13) Co se to se mnou, **ksakru**, děje? (Šabach 2019, s. 26)
- 14) „**Hurááá!**“ (Šabach 2019, s. 32)
- 15) „**Mmmm-hm**“ řekl zdlouha, nabíraje opětně plným vdechem luzné vůně, „copak jste to tento–“ (Herrmann 1988, s. 17)

Expresivita adherentní

Jako expresivitu adherentní Jaroslav Zima označuje jev, kdy lexém původně neutrální nabývá sémantickou změnou expresivní význam. (Zima 1961, s. 43) Na rozdíl od expresivity inherentní, expresivita adherentní je součástí významu slova a plyne z toho, že je těsně spjata s kontextem, ve kterém se výraz nachází. Adherentní expresivitu nerozeznáme dle formálních znaků. (tamtéž, s. 45) Ve své

studii dále uvádí, že aby k adherentní expresivitě došlo, hrají zde důležitou roli dva činitelé: 1. podobnosti mezi označovanou skutečností (skutečnost vyjadřovaná, základní) a 2. označení nové skutečnosti nápadným významovým znakem od skutečnosti základní. Jako příklad uvedl užití expresivního výrazu pro *smrt – scípnout*. Nápadnost výrazu dle něj tkví v tom, že slovo patří do jiné oblasti hmotné skutečnosti, o které mluvíme, a také v jeho depreciativnosti, která se o člověku vyjadřuje pojmenováním pro biologicky méně hodnotné tvory. Nápadnost je tedy podstatnou složkou volního úsilí, záměr producenta komunikátu, a depreciativnost obsahuje složku emocionální. (tamtéž, s. 53)

V rámci adherentní expresivity zmiňuje Zima (1961, s. 55–63) expresivitu, která vzniká přesunem **pojmenování uvnitř oblasti jevů z lidského života**. Tento druh expresivity podle něj reprezentuje řada skupin: pojmenování z oblasti *biologie, fyziologie a patologie člověka* (kde jako příklad uvádí výraz *překousnout* ve významu něco s námahou *překonat*), dále jména příslušníků národů, křestní jména, příjmení, apelativa (podle Zimy se jména některých příslušníků národů, kterým bývají přisuzovány určité vlastnosti, vyznačují silnou expresivitou, například výraz *Skot* označující expresivně velmi *šetrného člověka; lakomce*), dalším příkladem z oblasti křestních jmen může být *nána* ve smyslu *hloupá žena*. Dále do této skupiny řadí *jména osob a pojmenování jevů z kulturní lidské historie* (například jméno typu *Goliáš* s mezinárodní symbolikou či *kyklop* ve významu *silný člověk*). Čtvrtou skupinou, kterou Zima zmiňuje, jsou *pojmenování z okruhu náboženských představ, náboženského kultu a liturgie* s příklady *lucifer* – expresivní označení *špatného člověka* či *putifarka* – jméno biblické ženy Putifarovy, expresivně *žena svádívá a svůdná*. Dále se jedná o *pojmenování z oblasti jevů pohádek a bájí* (například adjektivum *čertovský* ve smyslu *prokletý, zpropadený*). Ve výčtu pokračuje skupinou *pojmenování sociálních jevů minulých*, kdy hlavním okruhem pro pojmenování je lidská práce. Uvádí příklad *robotovat – těžce pracovat* nebo *vašnosta* – ve smyslu *bohaté* či *vlivné osoby*. Jako poslední v tomto výčtu pojmenování z oblastí lidského

života zmiňuje skupinu *pojmenování z oboru vojenství, názvy činností odborné povahy a činností specifických pro určitý okruh lidí*. Jako zástupce této skupiny uvádí příklady *verbovat (získávat na práci), trdlovat* (z původního významu ‚tlouci trdlem‘ je význam aktualizován a označuje *nemotorné pohyby*), a také například *lovit* ve smyslu *získávat*.

Druhou významnou skupinou, která je v díle zmíněna, je **expresivita vznikající pojmenováním skutečností z oblasti lidského života výrazy z okruhu života živočišného**. (Zima 1961, s. 63–67) Jako důležitý prvek zmiňuje, že expresivita vznikne přenesením pojmenování z živočišného světa na jevy světa člověka. Do této skupiny zařazuje ty výrazy, které označují zánik lidského života pojmenování pro podobnou skutečnost ze světa živočichů (*pojít, zcepenět, scípnout*). Dále považuje za důležitý prvek této skupiny označování lidských hlasů zvířecími (*skřehotat, švitořit, kdákat*). Za důležité považuje Zima skupinu výrazů, které skutečnost pojmenovávají metaforickým přenesením významu ze zvířete na člověka, například *lišák* ve významu *zchytralého člověka* či *zmije* označující *zlou osobu*.

Dále Zima uvádí skupinu, kde expresivita vzniká **přesunem pojmenování z oblasti živočišstva, rostlin a přírodních jevů do jiných oblastí**. (1961, s. 67–68) Výchozí skupinou pro tato pojmenování podle něj bývají především zvířecí hlasy, které se využívají pro vyjadřování zvuků v různých prostředích. Tato expresiva mají často hanlivý význam – například *zavyl klakson*. Zahrnuje zde také *pojmenování názvů činností příznačných pro určitý živočišný druh* (pár dní ležel, pak se z toho *vyklubal zápal plic*); dále *pojmenování označující skutečnosti hmotné, které s živočišnou oblastí souvisí* (*spadnout do ženských tenat*); *pojmenování z oblasti rostlinstva* (nohy má jaksi *uvadlé*). Podle Zimy mají některá expresivní pojmenování přenesená z rostlinné oblasti do oblasti lidské negativní hodnocení, například *přezralí chlapci* či *duševní shnilost*. Zvláštní skupinu tvoří mezi těmito výrazy pojmenování přírodních

jevů a úkazů, které v expresivním užívání označují jevy širší, například *propast* ve významu ‚velký rozdíl‘.

Poslední skupinou spadající do adherentní expresivity uvádí Zima (1961, s. 69–74) expresivitu vznikající záměnami pojmenování mezi oblastmi neživé hmoty a oblasti lidského života. Zmiňuje, že mezi těmito dvěma sférami rovněž jako i v jiných existuje množství podobnostních vztahů, jsou však ty jevy z oblasti lidského života složitější. Základem těchto změn dle něj často bývá přirovnání, často lidového původu. Uvádí jako příklad slovo *zlato* – kdy abstraktní hmota byla vzácná, ušlechtilá, něco cenného, z čehož se následně konkretizovalo v expresivní oslovení *zlato*. Do kontrastu uvádí vlastnosti chápané žertovně či negativně – to poté vystihuje rys, nicméně jej silně zveličí, karikuje. Zde jako příklady uvádí výraz *tyčka* – označení pro velmi *hubeného člověka*, nebo *balík* – *neotesanec*, *hlupák*, *venkovan*. (tamtéž, s. 69) Označuje tedy tyto jevy hmotnými výrazy pro označení jevů lidských.

Z našeho analyzovaného materiálu se vyskytuje adjektivum **zlatý**. V tomto kontextu lze ale chápat toto spojení jako ironické:

- 16) Věděli, že jsem z bolševické **famílie**, takže jsem byl jasně „jejich **zlatej kluk**“. (Šabach 2019, s. 119)

Za výrazný stylistický prostředek považuje Zima personifikaci, kdy například bývají personifikovány hmotné jevy z oblasti techniky (*autobus bodá zadním červeným světlem do vlhkého asfaltu*). Tyto personifikace však nepovažuje za ustálené, nýbrž za expresivní obrazné aktualizace. Jako zvláštní případ uvádí personifikaci synekdochickou – například místo pojmenování člověka se používá výraz části oblečení, která je pro něj typická (*jedna uniforma sestavila hlášení*). (tamtéž, s. 73) Dále uvádí, že je možné i naopak užít pojmenování z lidské oblasti života na vlastnosti některých jevů hmotných. Tato pojmenování však nejsou velmi četná, a tak jejich expresivní význam nebývá automatizován (jako příklad uvedl prastaré alpské pohlednice za *neduživým zrcadlem*). (tamtéž, s. 74)

Zima se též v rámci adherentní expresivity věnuje **dvojímu aspektu výrazu adherentně expresivních: intenzifikaci a konkretizaci; expresivní konkretizaci ve vývoji jazyka.** (1961, s. 74–81) Intenzifikace spočívá v tom, že mírně vybočující skutečnost z neutrálnosti označíme pojmenováním, jehož význam nese znaky nadměrnosti. Vysvětluje, že expresivní význam výrazu se sémanticky nerovná neutrální skutečnosti, má více znaků, než je k jejímu vyjádření nutné, a tak se jedná především o hodnotu kvantitativní. „Expresivní intenzifikace kvantitativní povahy je jednou stránkou adherentní expresivity.“ (Zima 1961, s. 76) Stejně významným rysem je podle něj i konkretizace, kdy z obecnější představy existuje tendence vyjadřovat skutečnost výrazem speciálnějším, konkrétnějším; má tedy povahu kvalitativní. I přestože tyto dva aspekty adherentní expresivity (tj. intenzifikace a konkretizace) rozebíráme jako složky různého typu, oba prvky spolu tvoří jednotu. Intenzifikace podle něj bývá těsně spjata s konkretizací, v opačném případě však konkretizace sama může působit expresivně. Jako příklad uvádí spojení *ta barva řve* – kdy zde najdeme především intenzifikaci, vysoký stupeň síly projevu, ale i konkretizaci abstrakce ve snaze „být nápadný“. (tamtéž, s. 77) Tendence ke konkretizaci spatřuje Zima například ve slovesech pohybu vyjádřená předponou při- a dalších slovesech představující příchod (*přiběhnout, přiklusat*) či u sloves familiárních (*přicapkat*) a vulgárních (*přišmajdat*) apod. Řadí sem i výrazně zabarvená slova z okruhu slov, které expresivně označují části lidského těla (*koule, šiška* či slangový výraz *kebule* ve významu *hlava*). (tamtéž, s. 79–81)

V závěru této části uvádí, že důležitost synonymie se uplatňuje i v oblasti adherentní expresivity. Synonymie zde umožňuje nahradit subjektivní rovinu zkoumání rovinou objektivní, kdy je určení expresivity slovníku významu možné pouhým jazykovým povědomím. K poznání adherentní expresivity je třeba kombinovat metodu onomaziologickou a sémaziologickou, kdy onomaziologie vede k poznání důvodů a způsobů vzniku adherentní expresivity, tedy jak uvedl v předchozích částech, jedná se o přesuny mezi jednotlivými

oblastmi pojmenování. Podstata sémaziologické metody tkví ve srovnání expresivního výrazu se stylisticky neutrálním. (Zima 1961, s. 82–83)

Expresivita kontextová

Jaroslav Zima kontextovou expresivitu charakterizuje těsnou závislostí užití expresiv na daný kontext: „Jejich expresivita se mu objevuje teprve v kontextu a mimo kontext v jeho vědomí mizí.“ (Zima 1961, s. 84) Kontextovou expresivitu nezkoumá lexikologie, ale její vlastní oblastí je pouze stylistika.

Expresivitu slov vnímá jako výrazný stylistický prostředek literárních děl. Tendence k novému způsobu vyjadřování může vést k různým stylistickým realizacím, a také podle něj stupnice užívání expresivních slov u autorů prózy pak značně kolísá. Stejně jako u expresivity adherentní i u kontextové expresivity dochází k přesunům mezi jednotlivými oblastmi pojmenování. (tamtéž, s. 86–87) Zmiňuje zde především různé literární umělecké prostředky – básnické metafory, synestézie, opakování slov, oxymóron, paradoxón, litotes a apoziopézi. (tamtéž, s. 88)

Milan Jelínek ve svém článku *Lexikologická a stylistická studie o expresivitě slova* v časopisu *Naše řeč* z roku 1963 hodnotil Zimovu studii velmi kladně, především z toho důvodu, že se snažil řešit podstatu expresivity i její druhy a projevy, které, jak již bylo zmíněno výše, jsou v lingvistice jednou z nejdéle zkoumaných oblastí. Ke kladům přiřazuje i snahu zpřesnit termíny, které se expresivity, jakožto důležitého lingvistického jevu, týkají.

Emocionalita

Pojem emocionalita (označován též jako *emocionálnost* nebo *emotivnost*) je v Lotkově *Slovníku lingvistických termínů pro filology* (2003, s. 32) definován jako „jazykovými prostředky vyjádřený citový postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti.“

Nový encyklopedický slovník češtiny (Křístek 2017) ve výkladu pojmu vysvětluje rozdíl mezi expresivitou a emocionalitou takto: „Expresivita se chápe jako pragmatická složka významu příslušného výrazového prostředku daná postojem mluvčího; u konkrétních výrazových prostředků se může mluvit o existenci expresivního příznaku. (...) Příbuzným pojmem je emocionálnost, ta se však obvykle vztahuje jen k vyjádření pozitivních nebo negativních emocí, a má tedy užší význam než expresivita.“ Jaroslav Zima se domnívá, že emocionalita je součástí psychického základu expresivních slov a je také hlavním prvkem personálního zaujetí osoby na danou skutečnost. (Zima 1961, s. 46)

Tento pojem tak figuruje vedle pojmu expresivita, jak již bylo zmíněno výše. „Expresiva jsou vnímána jako prostředek pro vyjádření emocí a pocitů, tudíž vedle termínu expresivita paralelně figuruje také emocionalita.“ (Hradilová 2015, s. 27) Jedním z problémů při výzkumu expresivity je konkurence těchto dvou pojmů. Vztah mezi těmito dvěma termíny bývá „spatřován ve dvou hraničních polohách“ (Hradilová 2015, s. 27) – první, že za expresivum bude považován každý výraz, který je spojen s emocí, a druhý, že ne každá exprese musí být nezbytně emocionální. Jaroslav Zima je zastáncem druhé teze, neboť se domnívá, že základním prvkem exprese není pouze emocionalita, ale také úsilí mluvčího, a za expresivní výraz pak považuje takový výraz, u kterého je patrná snaha producenta o záměrný účín.

Oba pojmy si jsou natolik podobné, že mohou být mnohdy, i nesprávně, zaměňovány. Anna Mikulová zprvu ve své práci s termíny pracuje jako s termíny, které mají stejný význam: „Stojím-li před úkolem vymezit stručně pojem expresivita neboli emocionalita

v jazyce (...)“ (Mikulová 2010, s. 113), později v práci však k terminologii přistupuje s jistou opatrností: „Je tedy expresivita a emocionalita totéž? Přestože se domnívám, že jsou si obě kategorie velmi blízké, jistý rozdíl mezi nimi je. Spatřuji jej v tom, že lze expresivitu chápat jako jev širší zahrnující všechny jazykové projevy, jimiž mluvčí vyjadřuje svůj (mnohdy velmi vyhrocený) subjektivní postoj ke sdělení, v tomto smyslu znamená expresivita skutečně jakési ‚vybočení z normálu, tedy i z předpokládané formy‘; emocionalita je naproti tomu výrazem citů.“ (Mikulová 2010, s. 115)

Podle Jaroslava Zimy je emocionálnost převládajícím prvkem v oblasti inherentní expresivity. Domnívá se, že psychickým základem expresivity není pouze emocionálnost, ale také volní úsilí. Jde především o úsilí užít neobvyklý výraz, který budí pozornost posluchače či čtenáře, udržuje a aktivizuje jeho zájem. (Zima 1961, s. 51)

Termínu emocionalita se věnuje Monika Schwarz-Friesel ve své publikaci *Sprache und Emotion* (2013)¹. Autorka ve své knize nepohlíží pouze na oblast lingvistickou, ale značně se věnuje i oblasti psychologie. (Žondrová 2018, s. 24) Publikaci Schwarz-Frieselové zmiňuje ve své práci i Mikulová (2010, s. 115), kde vysvětluje, že Schwarz-Frieselová srovnává různé definice emocí a jejich klasifikaci a dle ní značně přesvědčivě dokazuje, že použití těchto rozdílů je pro lingvistické účely jen velmi malá. Za značně podnětnou také považuje snahu definovat rozdíl mezi termíny cit (něm. *Gefühl*) a emoce (něm. *Emotion*) (Mikulová 2010, s. 115)

Jako specifickou vlastnost emocionality zmiňuje Žondrová ve své diplomové práci (2018) skutečnost, že emocionalitu nelze vztahovat pouze na výrazy expresivní, ale rovněž na slova neutrální. Neutrální lexémy vyjadřující, které se vyskytují v námi zkoumaných materiálech, jsou například:

17) Bylo vidět, jakou má ze všeho **radost**. (Šabach 2019, s. 16)

18) Pepička měla neskonalou **radost, těšení** – paní Kondelíková měla zkušenost. (Herrmann 1988, s. 27–31)

¹ Za všechny přeložené části této publikace, které jsem v práci použila, velmi děkuji Mgr. Michaela Žondrové.

- 19) Ale její **lásky** tak úplně nezištná nebyla. (Šabach 2019, s. 60)
20) A sama si nebyla vědoma, odkud ten **smutek**. (Herrmann 1988, s. 51)

Moniky Schwarz-Frieselové a její pojetí emocionalit

Monika Schwarz-Frieselová dle Žondrové (2018, s. 25) ve své práci rozlišuje tzv. slova pocitová, které nadále rozděluje na dva druhy: 1. slova označující emoce a 2. slova zprostředkávající emoce. Jejich společným rysem je dle ní status pocitového slova, odlišují se však způsobem, jak emoci sdělují. Slova označující emoce zobrazují emoci explicitně, slova vyjadřující emoce naopak emoci zobrazují implicitně. (tamtéž, s. 25)

Pocitová slova ve své práci zmiňuje i Hradilová (2015, s. 28), kde upozorňuje na rozdíl mezi expresivními slovy a slovy popisujícími emoce. Rozdíl dle ní spočívá v kritériu lexikálních významů. U pocitových slov tvoří emoce noční lexikální složka, kdežto u slov expresivních je přiřazována pragmatická složka. „I přes tuto prokazatelnou strukturní odlišnost pochybuje M. Schwarz-Friesel (2013, s. 147) o smysluplnosti naznačeného dělení; konstatuje, že i lexémy explicitně popisující emoce jsou schopny je vyjadřovat a že jejich užití vypovídá o emočním rozpoložení mluvčího.“ (Hradilová 2015, s. 28)

Slova popisující emoce

Původním německým termínem *Emotionsbezeichnete Wörter* tato slova dle Moniky Schwarz-Frieselové (2013, s. 144) označují takové lexémy, které emoci pojmenovávají a nesou podle autorky příznak „součásti pocitové slovní zásoby“ či „emocionální slovní zásoby“. Patří sem podle ní následující: *strach, láska, přátelství, štěstí, nenávisť* aj.

V námi zkoumaném materiálu *Hovno hoří* jsme našli příklady slov popisujících emoce či vnitřní rozpoložení postavy. Jako emoce s pozitivní konotační složkou nalézáme v materiálu *štěstí, radost, lásku a hrdost*. Naopak jsme také našli emoce s negativní konotační složkou, a to *nervozita, deprese, pýcha, lítost, utrpení a soucit*.

- 21) Bylo vidět, jakou má ze všeho **radost**. (Šabach 2019, s. 16)
- 22) „Dvě minuty! Co? No!“ **veselil** se obr a mnul si dlaně. (Šabach 2019, s. 17)
- 23) Maličký se **šťastně** usmíval a dezorientovaně mžoural kolem. (Šabach 2019, s. 16)
- 24) „Vida!“ **zaradoval** se starší bratr. (Šabach 2019, s. 20)
- 25) Byl **šťastný**. (Šabach 2019, s. 23)
- 26) Bratr mhouřil oči proti slunci a cítil se **blaze**. (Šabach 2019, s. 23)
- 27) Viděl, že otec je **nervózní**. (Šabach 2019, s. 24)
- 28) Nedělní podvečerní **deprese** je hrozná věc. (Šabach 2019, s. 24)
- 29) **Miloval** na ní i jizvu po operaci slepého střeva, její pihy na ramenou... (Šabach 2019, s. 25)
- 30) Ten se podíval úkosem na kováře, pokynul mu na pozdrav svou samčí **pýchou** a zaržál. (Šabach 2019, s. 26)
- 31) Takhle byla **nejšťastnější**. (Šabach 2019, s. 33)
- 32) Jak to, že nikdo nerespektuje jeho **utrpení**? (Šabach 2019, s. 34)
- 33) Malými okénky sledoval koruny stromů, které lemovaly cestu jeho **zoufalství**. (Šabach 2019, s. 34)
- 34) Třeba za to mohlo něco ve vzduchu, nebo to způsobil fakt, že byla neděle, sám nevěděl, co to mohlo být, nicméně **rozlítostnil** se nad sebou tak prudce, až se rozplakal. (Šabach 2019, s. 36)
- 35) Šel mrzutě, protože nesnášel **soucit**. (Šabach 2019, s. 38)
- 36) Míč se zastavil v mrtvém bodě a chlapec ho pozoroval s **hrdostí**. (Šabach 2019, s. 38)

Slova zprostředkovávající emoce

Emotionsausdrückende Wörter je termín označující ty lexémy, které emoce zprostředkovávají. Autorka je charakterizuje (2013, s. 151, překlad Michaela Žondrová): „Od slov označujících emoce je třeba, jak již bylo krátce vysvětleno, odlišit slova zprostředkovávající emoce (...). V tomto případě stojí v popředí nikoliv funkce popisná či referenční, ale expresivní vyjádření emotivního postoje mluvčího.“ (Žondrová 2018, s. 26–27) Jsou to tedy výrazy, které vyjadřují citové rozpoložení jak mluvčího, tak adresáta implicitně. Není tedy u takových slov pravidlem, že musí být zároveň slovy expresivními. Jako příklady, kterými lze tato pocitová slova vyjádřit, uvádí autorka (s. 151–173) pejorativní konotace (*fňukat*), lexémy modální (*možná*), deminutivní přípony, evaluativní přípony. Zřetelně lze také rozeznat emocionální rozpoložení mluvčího v případě citoslovcí, ve zvolacích

větech a při užití interpunkčního znaménka vykřičníku. (Žondrová 2018, s. 27)

Na tomto příkladu níže z knihy *Hovno hoří* můžeme odhadovat, že emocionální rozpoložení postavy je pozitivní. Soudíme tak dle kontextu a užití zvolací věty, které Schwarz-Frieselová rovněž považuje za emocionální. Soudíme tak i dle užití verba **veselil**, které obsahuje pozitivní konotaci.

- 37) „**Dvě minuty!** Co? **No!**“ **veselil** se obr a mnul si dlaně. (Šabach 2019, s. 17)

Naopak negativní konotaci obsahuje zvolací věta servírky:

- 38) „**E-Š-T-Ě J-E-D-N-O-U,**“ odsekávala číšnice písmenka jako sekáčkem na maso, „a voba ste tu skončili! Je vám to jasný?!“ (Šabach 2019, s. 11–12)

Jako příklad z našeho zkoumaného materiálu můžeme uvést repliku, kde se vyskytuje sloveso **dofňukal** s pejorativní konotací:

- 39) Když Podzimek **dofňukal** a my dostali rozchod, snažil jsem se přiblížit se k těm holčičím očím blíž. (Šabach 2019, s. 80)

Sloveso **ulekl** zde indikuje emoci strachu:

- 40) Byly chvíle, kdy Vejvara ve svém mládeneckém pokojíku, zcela bezpečně, že ho nikdo neslyší, pokoušel se obhajovati nějakého smyšleného, neviditelného obžalovaného – a náhle se **ulekl** vlastního hlasu, zakoktal se, začervenel – a nemohl dále. (Herrmann 1988, s. 14)

Rudolf Šrámek a jeho pojetí emocionality

Emocionalitě se ve své studii *Emocionalita – spojnice psychoonomastiky a stylistiky* věnuje i jazykovědec Rudolf Šrámek. (2013, s. 57–69) Jeho práce má základ ve studiu vzájemných vztahů mezi partnery. Emocionalitu považuje za spojnicí oborů psychoonomastiky a stylistiky, jak už indikuje samotný název práce. Za společný rys onomastiky (psychoonomastiky) a stylistiky považuje fakt selekce z možností, které má systém k dispozici pro vyjádření dané komunikační situace. Zdůrazňuje také, že emocionalita je kategorií, jejímž prostřednictvím se realizuje vztah mezi psychoonomastikou a stylistikou. (tamtéž, s. 59) V práci se

soustřeďuje především na užívání hypokoristik v komunikačních situacích. Užívání hypokoristik a způsoby oslovování považuje za „kopii kvality vztahů ve dvojici“ (tamtéž, s. 60) a domnívá se, že tento fakt má velmi značnou informační hodnotu pro psychology. Také podle něj mohou způsoby užívání hypokoristik pomoci psychologům poznat a hodnotit kvalitu citové vazby mezi mluvčími.

„Emoční příznak hypokoristik je v přímé korelaci k typu, kvalitě a intenzitě citové vazby, která mezi osobami dvojice vzniká, přetrvává, rozvíjí a stabilizuje se, popř. která se z všelijakých příčin destruuje a rozměňuje, což vede k citovému chladu, odcizování až vymizení citu a ústí obvykle i v rozklad dvojice.“ (tamtéž, s. 61) Podle tohoto faktu kategorizuje kvalitu emocionality do dvou pólů, pozitivního a negativního, které nadále mají své vlastní stupně intenzity. Tato kategorie je závislá na osobnostních vlastnostech každého z členů. Zdůrazňuje, že pozitivně emoční vztah je doprovázen příznaky důvěry, oddanosti, úcty, ochoty, podpory apod. U citově kladných vztahů se podle jeho výzkumu stabilita projevuje užíváním zpravidla dvou až tří hypokoristik (v raných fázích vztahu však zdůrazňuje mnohem početnější množství variant oslovení). Důvodem redukce je podle něj dosažení stability a důvěry ve vztahu. Suffixy považuje za znak se značným expresivním potenciálem. Na druhé straně je zde emoční fáze negativní, která se může vyskytnout v životě kdykoliv. Vznik této fáze je podmíněna vnějšími a/nebo vnitřními příčinami, a poté vytváří emočně vypjaté komunikační situace. Systém hypokoristik na tuto fázi reaguje tak, že obsahuje suffixy a prefixy, které mohou působit citově negativně. Jako příklady uvádí suffixy - *ica/-ice*, *-ula/-ule*, *-uša/-uše*, *-isko/-iště*. Konkrétní užití je dáno subjektivním výběrem jedince. Negativní emocionalita a její intenzita se však nemusí projektovat pouze do oblasti *proprii*, ale může vznikat i mezi apelativními výrazy (př. *kráva*, *osel*, *blbec*, *debil*). Co se týče apelativních výrazů k vyjádření ať už pozitivní, či negativní emocionality, kde o velmi široký repertoár a brání tomu vysoká míra individuálnosti. Většinou se jedná o užití výrazů, která mají metonymickou vazbu na danou osobu (př. *andílek*, *beruška*, *kocourek*

aj.) Domnívá se, že vzhledem k emočnímu potenciálu, který je v každém hypokoristiku obsažen, je psychicko-situační příznak vždy propojen s příznakem emočním. Tím je tedy umožněno, že úloha hypokoristik v různých funkčních stylech je dána přímou reflexí vztahů mezi lidmi, také jejich chováním, emocemi a temperamentem. (tamtéž, s. 64) V závěru svou práci shrnuje tím, že kategorie emocionality a oslovování jsou spojeny jak s psychoonomastikou, tak i se stylistikou. (tamtéž, s. 65)

Jazyková komika

Problematikou komiky se zabývala řada významných autorů a teoretiků. Pro potřeby této bakalářské práce se budeme zaměřovat se na popis komiky projevu psaného.

Vědec Bohuslav Brouk se ve své estetické studii nazvané *Jazyková komika* (1941) zabývá komičnem, jeho projevy po stránce jazykové, tvaroslovné a syntaktické a zaznamenává lexikum, slovní hříčky a vtipy. Jazykovou komiku hned v úvodní části práce definuje jako „komiku jazykových projevů, která vyvěrá ze zvláštní povahy výrazových prostředků“. (Brouk 1941, s. 9) Existují dva typy jazykových projevů – mluvené a písemné. I přesto, že je písmo považováno za ekvivalent mluvy, existují jisté typické kvality, které jsou buď charakteristické pro písmo, nebo pro zvuk. „Mluva může působit komicky zvláštním způsobem, který nelze vůbec nebo jen velmi těžko a málo zdařile zaznamenat, právě tak, jako zase je s to působit komicky prostředky, kterých nelze využít v mluvě.“ Proto se domnívá, že je třeba přistupovat k projevům mluveným a psaným odděleně. (tamtéž, s. 9) Komika slovních projevů nemusí vždy vyplývat pouze ze zvláštních příznaků jazykových prostředků, ale také ze situace, do které je projev zasazen. Naopak je také možno docílit stejně komického působení, když do původně nekomické situace zasadíme zvláštně stylizované prostředky. Některé jazykové projevy také mohou působit komickým dojmem pouze svým tématem, tematickým zařazením. Brouk uvádí, že formu sdělení není nikdy možno oddělit od jeho obsahu a že forma vždy působí na intenzitu komiky v obsahu. (tamtéž, s. 11–13)

Stejně tak jako slovní komika může být i komika písemná závislá nebo nezávislá na kvalitách výrazového materiálu. Bohuslav Brouk se domnívá, že za komické písemné projevy můžeme považovat všechny proslovitelné projevy, nezávisle na kvalitě jejich výrazového materiálu, pokud je můžeme zaznamenat písemně. Takový projev lze autenticky zaznamenat pouze zhruba, neboť při slovním projevu na komiku mohou působit i další vlivy, například

komická výslovnost, kterou do textu nelze přenést úplně přesně. (Brouk 1941, s. 17) Komiku takových písemných projevů, které jsou závislé na kvalitě záznamu, naopak se slovními projevy nespojuje. Jako příklad uvádí pravopisně chybný text. Domnívá se, že v proslovitelném jazykovém projevu by takový jev neměl na recipienta žádný komický účinek. Dále také Brouk uvádí například psaní českých slov cizím způsobem či zvláštní vnější úpravu textu (například různě psané písmo nebo rozlišná délka řádků, které v konečném důsledku mohou vytvořit optický obrazec). Za hlavní zdroje komična v textových záznamech tedy považuje nesprávný pravopis a zvláštní vnější úpravu textu. (tamtéž, s. 18–19)

Za „nevyčerpatelný pramen“ jazykové komiky považuje především výběr slov a rčení. Řadí sem archaismy, neologismy, užívání dětských slov, deminutiv, užívání cizích slov (germanismy, anglicismy) či cizojazyčné skladby. Tento jev pojmenovává jako barbarismus – cizí slova se vyskytují ve svém originálním znění, nebo s českými koncovkami, anebo též jako fragmenty ve slovech složených (*grandpodnik*). Uvádí, že barbarismy užívali především dekadenti, kteří chtěli oživit svůj básnický jazyk. Jako další specifický jev ozvlášťňování jazyka uvádí tzv. makaronismus – střídavé mluvení více jazyky najednou, nebo připojování cizích koncovek k českým slovům. (Brouk 1941, s. 40–50) Za však největší zdroj komických slov považuje dialekty, slangy a argot. Mezi slova, která rovněž mohou být často komická, řadí i nadávky, obscénní a zhrubělé výrazy a samotný jazyk hovorový. (tamtéž, s. 51–58) Naopak stejně komicky může vyznít i jazyk spisovný. Především, když je využíván velmi strojeně či nemístně. (tamtéž, s. 58-59) Brouk jako projev komiky také uvádí jazyk básnický, rýmy, vtipné metafory, parodie a různá komická vlastní jména (tamtéž, s. 61–68). Bohuslav Brouk zde jako jeden z příkladů komických jmen uvádí i jméno otce Kondelíka, tedy z díla, kterým se v práci rovněž zabýváme:

- 41) „Mnohá jména nabyla pak komického charakteru hlavně zase tím, že byla použita v humoristické literatuře, v anekdotách, v reklamě a pod. k označení komických lidí. Tak například lze soudit o komičnosti jmen

Kondelík, Nohejl, Švejk, Vozáb atd. Ovšem tato zkomičtřená jména jsou přece jen konec konců komická již sama o sobě a jejich zpopularizováním byla jejich komičnost vlastně jen zvýšena. Jméno **Kondelík**, které si asi I. Herrmann sám vyvzpomněl, znělo by komicky, i kdyby nebylo spjato s postavou bodrého pražského tatíka z Herrmannova románu, a to nejspíše po stránce associační pro svou značnou zvukovou podobnost se slovem knedlík.“ (Brouk 1941, s. 75)

Za komické považuje Brouk i rozličné slovní hříčky a vtipy, kterým ve své studii věnuje celou kapitolu.

Radko Pytlík ve svém díle *Malá encyklopedie českého humoru* z roku 1982 vymezuje jazykovou komiku následovně: „Komika slov neboli komika jazyková je humor, založený výlučně na povaze výrazových prostředků.“ (Pytlík 1982, s. 119) Jako projevy tohoto typu komiky považuje například užívání archaismů či neologismů, hovorových vyjadřování, cizích slov či užívání přehnaně spisovného jazyka, stejně jako Bohuslav Brouk. Podotýká, že je slovní komika spjata s ostatními druhy komiky, tedy komikou situační a myšlenkovou; málokdy se objevuje izolovaně. (tamtéž, s. 119–120)

Analytická část práce

V analytické části této bakalářské práce se pokusíme analyzovat a vysvětlit lexémy z vybraných komunikátů. Předmětem analýzy pro tuto část práce byly zvoleny humoristické prózy autorů Ignáta Herrmanna, a to dílo *Otec Kondelík a ženich Vejvara: drobné příběhy ze života spořádané pražské rodiny* (první vydání: 1898, autorka pracovala s vydáním z roku 1988 nakladatelství Československý spisovatel), a Petra Šabacha, a to dílo *Hovno hoří* (první vydání: 1994, autorka pracovala s vydáním z roku 2019 nakladatelství Paseka). Nastíníme také informace z životů obou autorů a jejich děl.

Za expresivitu budeme považovat specializovaný formálně signalizovaný jazykový jev a za emocionalitu jakýkoliv projev emocí. Pokusíme se také určit funkci jednotlivých jevů v textu. Pro potřebu vysvětlení lexémů použijeme *Slovník spisovného jazyka českého*

(SSJČ), který je dostupný online, a také *Slovník nespisovné češtiny* z roku 2006.

Ignát Herrmann

Osobnost a dílo Ignáta Herrmanna

Ignát Herrmann byl český spisovatel, novinář a humorista. Narodil se 12. srpna 1854 v Horním Mlýně u Chotěboře jako třinácté dítě svých rodičů. Dětství strávil v Hradci Králové. Studoval v Praze na kupeckého učně. Svá první díla uveřejňoval v časopisech a novinách. Pracoval v Ottově nakladatelství, kde dva roky redigoval humoristický časopis *Paleček*, později byl přechodně zaměstnán v advokátní kanceláři. Od roku 1882 vedl nově založený časopis *Švanda dudák*. Pracoval jako redaktor v Národních listech, od roku 1893 až do své smrti v roce 1935 psal do nedělní přílohy pod pseudonymem Ypsilon. Jeho díla jsou soustředěna především k žánrové kresbě městského prostředí a drobného člověka. Zemřel 8. července 1935 v Řevnicích u Prahy. Mezi jeho díla patří například *Z chudého kalamáře* (1880), *Pražské figurky* (1884), *Drobní lidé* (1887), *Z pražských zákoutí* (1889), román *U snědeného krámu* (1890) (Homolová a kol. 1982, s. 92–95).

Vrcholem tvorby Ignáta Herrmanna se stal román *U snědeného krámu*, kde realisticky popisoval život hlavního hrdiny Martina Žemly, který však v životě postupně ztroskotává a končí tragicky. Od tohoto pesimistického líčení se odklonil v 90. letech 19. století a drsnou metodu popisování vystřídal pořad kritický, avšak dobromyslný a humorný pohled na svět – dokladem toho je dílo *Otec Kondelík a ženich Vejvara*, kterým se v této práci budeme zabývat. Dílo je složeno z drobných příběhů rodiny pana Kondelíka, který je prosperujícím pražským malířem pokojů. Herrmann zde podrobně líčí život hlavních postav, na které s kritickým odstupem a laskavým humorem nahlíží. (Forst, Pešat 1993, s. 159–160)

Miloslav Hýsek ve svém díle *Ignát Herrmann* (1934) uvádí, že Herrmannovo dílo o otci Kondelíkovi nevzniklo najednou jako celek,

ale vydával je zpočátku v novinových vydáních – první kapitoly otiskl v *Národních listech*. Z jednotlivých povídek, ke kterým se v rozmezí několika let vracel, tedy vznikla románová řada *Otec Kondelík a ženich Vejvara* s podtitulem *Drobné příběhy ze života spořádané pražské rodiny*. Hýsek tento podtitul vysvětluje z důvodu žurnalistického – že toto dílo bylo psáno jako série drobných povídek a že každá kapitola měla vytvářet povídkový celek. (1934, s. 76–79)

Jako autor se soustředil na popis maloměstského života. Aleš Haman ve své stati *Žánrový realismus v české próze v 2. polovině 19. století* (1965), kde porovnává tvorbu autorů Jana Nerudy a Ignáta Herrmanna, uvádí, že Ignát Herrmann ve své próze vyzdvihuje maloměstské rysy jako originální, které v drobnokresbě zobrazuje jako dokument pro budoucnost a které detailně popisuje jako „přírodopisné zachycení jednotlivých životních jevů“. (Haman 1965, s. 55) Co se týče vlastností jazyka jeho děl, Haman uvádí, že je Herrmannův „hovorový charakter chápán především jako morfologická a lexikální odlišnost od spisovné normy, která sama o sobě je zdrojem komického účinku.“ (Haman 1965, s. 66)

Podle Radka Pytlíka vyrůstá humor Ignáta Herrmanna z žánrové charakteristiky, která vychází popisu prostředí a výrazných lokalit. Nezabývá se historickými ději, nýbrž zachycuje výrazné postavy v jejich vlastním prostředí s „charakteristickými rysy lidové mluvy pražské“. (Pytlík 1982, s. 72)

Otec Kondelík a ženich Vejvara

Román *Otec Kondelík a ženich Vejvara* pojednává o životních příhodách rodiny pražského měšťana pana Kondelíka. Pan Kondelík je váženým malířem pokojů. Má dospělou dceru Pepičku. Pepička se v tanečních seznámí s Františkem Vejvarou a ten se o ni začne ucházet. František Vejvara pracuje jako úředník, a také je ochotníkem v divadle a člen Sokola. O Vejvaru se pro svou dceru zajímá i matka slečny Lotynky, u kterých Vejvara bydlí. Maminka Pepičky, paní Kondelíková, jejich vztahu přeje, kdežto pan Kondelík ne. Obává se,

že by přišel o své pohodlí a ustálený řád. Vejvara jej nakonec přesvědčí, že vztah s Pepinkou myslí vážně a chce si ji vzít. Vejvarova bytná však způsobí zmatky v přípravách svatby, ale nakonec vše končí dobře a svatba Vejvary a Pepinky se uskuteční.

- d) (x) Mistr **Kondelík!** Skoro celá Praha ví odnedávna, že je to malíř pokojů. Ale ne nějaký zcela obyčejný **hudlař**, nýbrž malíř, kterému záleží na jeho pověsti, malíř, který se pokládá za kus umělce, malíř, který zná „slohy“ – zkrátka malíř, který dovede něco vymalovat! (Herrmann 1988, s. 9)
 - i. **hudlař** = hanlivé označení pocházející z němčiny, jedná se o člověka, který ledabyly odvádí svou práci, packal (SSJČ)
- e) (x) Narodil se kdesi na venkově, vyučil se tam a asi před třiceti lety vešel Poříčskou branou do Prahy jako vytáhlý mladý tovaryš, se zeleným tlumokem na boku, v záprsí koženou **tobolku** a v ní pečlivě složená vysvědčení. (Herrmann 1988, s. 9)
 - ii. **tobolka** = menší pouzdro (SSJČ)
- f) (x) Šel **vandrem** – a v Praze jeho **vandr** končil. (Herrmann 1988, s. 9)
- iii. **vandr** = původní germanismus, expresivní lexém vyjadřující cestování vůbec, potulování (SSJČ)
- g) (x) Jeho postava se všemi směry pěkně **zaokrouhlila**, „pás“ vůbec zmizel. (Herrmann 1988, s. 9)
 - iv. **okrouhlit** = zastaralý výraz, činit něco okrouhlým (SSJČ)
- h) (x) Mistr Kondelík ví, aspoň se domnívá, od čeho to má. Ano, když ještě sám „tancoval na těch **zatracených** štaflích“, v bytech se zotvíranými okny a dveřmi, všecek zpocen, podfoukl jej průvan a zmrazil mu hřbet. (Herrmann 1988, s. 10)
 - v. **zatracený** = při zaklení či nadávce, zpropadený (SSJČ)
- i) (x) Kondelík maloval, slečna **Betyнка** pokrývala nábytek chatrnějšími prostěradly, starými povlaky ze slavníků a podobnými čalouny. (Herrmann 1988, s. 10)
- j) (x) Vždyť to byl učiněný **švihák!** (Herrmann 1988, s. 13)
- vi. **švihák** = hovorový výraz pro vystrojeného muže s vybraným vystupováním (SSJČ)
- k) (x) Otec měl v kapse pětku a mistr Kondelík po několika dalších návštěvách měl v kapse **tatíka** a s ním i srdce a ruku **Betynčinu**. (Herrmann 1988, s. 13)
- l) (x) Betyнка měla pěknou pomoc a po veselé **kopulaci** malovalo se to i mistru Kondelíkovi nesmírně **vesele**. (Herrmann 1988, s. 13)
- vii. **kopulace** = zastaralý výraz pro vdavky, svatbu (SSJČ)
- m) (x) Paní Kondelíková je o hlavu menší manžela svého, běloučká jako z těsta, světle hnědých očí, a hnědými jejími vlasy probleskuje tu a tam stříbrná **nitka**. (Herrmann 1988, s. 13)
- n) (x) Ale na její chválu budiž poznamenáno: ani jediný ten stříbrný **vlásek** nikdy si nevytrhla. (Herrmann 1988, s. 13)

- o) (x) Dobrá žena, dobrá kuchařka, zná slabosti svého manžela, **miluje** dceru **Pepičku** a lehajíc vstávajíc měla od prvního zavrnutí **Pepiččina** jedinou myšlenku: **Bože**, dej mému dítěti dobrého muže! (Herrmann 1988, s. 13)
- p) (x) **Hrozil se** odpovědnosti, kterou by na něj uvalili klienti svými procesy, v nichž stále běží o peníze, o tisíce, snad o statisíce. (Herrmann 1988, s. 14)
- q) (x) Byly chvíle, kdy Vejvara ve svém mládeneckém pokojíku, zcela bezpečně, že ho nikdo neslyší, pokoušel se obhajovati nějakého smyšleného, neviditelného obžalovaného – a náhle se **ulekl** vlastního hlasu, zakoktal se, začervenel – a nemohl dále. (Herrmann 1988, s. 14)
- r) (x) Nekyne sice na magistrátě sláva, hlavy **nevěncí** se tam vavřínem, ale je to bezpečná existence. (Herrmann 1988, s. 15)
- s) (x) Mírně se tam stoupá od praktikanta výše, **stupínek** po **stupínku**, nikdo nikoho nehoní, pracuje se v teple, za vše odpověden je vždy vyšší pán: pan sekretář, pan ředitel kanceláře, pan rada, pan purkmistr, slavná městská rada. (Herrmann 1988, s. 15) V tomto případě se jedná o expresivitu inherentní.
- t) (x) A jakkoliv i tato historie jeho občanské, pravidelné a zcela mravné lásky měla svoje mrzuté, chvílemi směšné kapitoly, Vejvara se **nezleklal** a **neodstrašil**. (Herrmann 1988, s. 15)
- viii. výrazy popisující emoce
- u) (x) V dáli mu zářil jediný skvělý cíl – oltář to, u něhož by poklekl jako ženich vedle své drahé, **zbožňované Pepičky**, oděné v bělostné šaty, s myrtovým **věnečkem** na hlavě, s blaživým požehnáním rodičů. (Herrmann 1988, s. 15)
- ix. **věneček** = deminutivum ke slovu věnec
- v) (x) Co se událo cestou k tomuto cíli – jehož Vejvara **šťastně** došel – pokusil jsem se zachytiti v následujících kapitolách. (Herrmann 1988, s. 15)
- w) (x) „**Aha, tatínek!**“ zvolala paní Kondelíková, otáčející se v kuchyni u plotny a všicka zrůžovělá žářem pece, spěchem a starostí o nedělní oběd. (Herrmann 1988, s. 16)
- x) (x) Teď jako maně podívala se paní Kondelíková na kuchyňské **švarcvaldky** a pronesla s výčitkou, avšak s jemnou, dobrotivou, jako žertovnou výčitkou: [...] (Herrmann 1988, s. 16)
- x. **švarcvaldky** = klasické hodiny s kukačkou (SNČ, s. 387)
- y) (x) Jindy by byla paní Kondelíková svého manžela trochu ostřeji pokárala, že nechá oběd vysmahovati, ač se takto nikterak nepodobala nějaké domácí **xantipě**. (Herrmann 1988, s. 17)
- xi. **xantipa** = hanlivé označení pro zlou ženu; jméno Sokratovy zlé manželky (SSČJ)
- z) (x) V jídelně tím okamžikem utichlo chřestění příborů a cinkot talířů, a do kuchyně vběhla slečna **Pepička**, roztomilé poupě manželského sdružení Kondelíkových. (Herrmann 1988, s. 17)
- aa) (x) „**Mmmm-hm,**“ řekl zdlouha, nabíraje opět plným vdechem **luzné** vůně, „copak jste to tento–,“ (Herrmann 1988, s. 17)
- xii. **luzný** = básnický výraz, krásný či půvabný (SSČJ)

- bb) (x) „No tak, holky, sem s tím! Mně po té **skleničce** mělnického vřdycky důkladně vytráví.“ (Herrmann 1988, s. 18)
- cc) (x) „Bylo jich mně se zdá několik, ty **kunte!** Už běžíme.“ (Herrmann 1988, s. 18)
- xiii. **kunt** = prohnaný člověk (SSČJ)
- dd) (x) Však se právě přihnala **Kačena** jako bouřka s drátěným **košíčkem**, v němž byly tři sklenice plzeňského, s **čepičkami** pěny jako ze šlehané smetany. (Herrmann 1988, s. 18) Výrazy košíček i čepička jsou expresivně inherentní.
- ee) (x) „Podívej se, **starouši**,“ odpověděla paní Kondelíková, „včera to přišlo poštou, zapoměla jsem ti to ukázat...“ (Herrmann 1988, s. 18)
- ff) (x) Tváří paní Kondelíkové se mihl **mráček**. (Herrmann 1988, s. 20)
- gg) (x) „[...] A nezapomeň, **starouši**, že jsi sám slíbil **Pepičce**, že letos půjde na kostýmní **merendu** do Měšťanské besedy. [...]“ (Herrmann 1988, s. 20)
- xiv. **merenda** = zastaralý výraz pro taneční zábavu, veselici (SSČJ)
- hh) (x) Panička přistoupila ke stolu, chopila se pozvání Karafiátu, vsouvla je do obálky a míříc s ním k **cinkostnu** řekla stručně, určitě: „No tak dobře, Kondelíku!“ (Herrmann 1988, s. 21)
- xv. **cinkostn** = prosklená skříň (SNČ, s. 81)
- ii) (x) Slovem „**starouši – taťouši – tatínku**“ mluvila dobrácká, něžná, přítulná žena; ale vyznělo-li toto mazlivé pojmenování naplano, byla-li všechna poddajnost marna, ozývalo se z úst nespokojené neb dokonce uražené manželky a matky chladné, tvrdé oslovení: Kondelíku! (Herrmann 1988, s. 21)
- xvi. **starouš – taťouš** = expresivita inherentní
- jj) (x) „Nic, Kondelíku, nic,“ odpovídala jeho choť. „Když ti to není vhod, nepůjdeme tam. **Božítku**, nebudeme samy – nebude jich tam víc. Já po Karafiátech nehořím – a konečně Pepička si to také odepře...“ (Herrmann 1988, s. 22)
- kk) (x) Víím, jak mně v takových **okoličnostech** bylo. (Herrmann 1988, s. 22)
- xvii. **okoličnost** = okolnost, situace (SSJČ)
- ll) (x) „Ne, Kondelíku, to nejsou žádní chlapi – jsou to mladíci již usedlejší – chodili už před lety do tanečních hodin. Vždyť vidíš, že je to stará **garda**. Jsou mezi nimi členové Besedy – a ti by **Pepičku** v **merendě** neopustili. Nemysli si, Kondelíku, že bych ji vedla mezi nějaké **floutky**. [...]“ (Herrmann 1988, s. 22–23)
- xviii. **floutek** = lehkomyšlný, rozmařilý mladík, hejsek (SSJČ)
- mm) (x) „Ne, Kondelíku,“ pokračovala **panička** stejně tlumeně a vážně jako **Sibyla**, „nic nevtipkuj a nešpičkej! Mluvím jako matka – a to je moje právo a povinnost. Utajuj si takhle dítě doma přes dvacet – a shledáš, jaký to má oučinek. Ty nevíš, jak brzy se kejsne, jak svět omrzí. [...]“ (Herrmann 1988, s. 24)
- xix. **Sibyla** = jméno ve starověku označující věštkyni (SSJČ)
- nn) (x) „Bůh uchovej, **starouši**,“ odpovídala paní Kondelíková, „tam stačí **gardedáma**. My se pak pro tebe jen zastavíme.“ (Herrmann 1988, s. 25)

- xx. **gardedáma** = dospělá či starší žena, která doprovází mladší dívku do společnosti (SNČ, s. 136)
- oo) (x) **Pepička** stála v koutě u police a osušovala měkkým **utěrákem** vypláknuté sklenice. (Herrmann 1988, s. 25)
- xxi. **utěrák** = zastaralý výraz pro utěrku, ručník (SSJČ)
- pp) (x) Na rozkoš a blaženost **chovanek** svých a **chovanců** odvážili se smělého činu proti všem zákonům slunečné soustavy a výslovným ustanovením kalendářů, a čin jejich korunován úspěchem zcela nepochybným. (Herrmann 1988, s. 26)
- xxii. **chovanka, chovanec** = zastaralé výrazy pro ty, kdo jsou vychováni nebo žijí v nějakém ústavě (SSJČ)
- qq) (x) Když jinoši a dívky, toužící po náležitě **turnýře** společenské, stali se žáky školy taneční, která mnohému znamená přípravku školy života – a když tito **elévové a elévky** umění tanečního po třínedělním neb čtyřnedělním neúnavném cviku svého mistra pozbývají neohrabanosti mladých medvědů, když se mohou spolehnouti na to, že bez rozpaků uhodnou, která noha je pravá a která levá, a když po mnoha návodech počínají chápati jasně, že těmato vlastníma nohama nemají šlapati a skákati po nohou cizích, po nohou svých protějšků a spolutanečníků, oznamuje taneční mistr jednoho dne s hlubokým oddechnutím: „Tak tedy – páni a **slečinky** – v sobotu první prodloužená!“ (Herrmann 1988, s. 26)
- xxiii. **turnýra** = původně z francouzštiny, hovorový zastaralý výraz pro společenskou obratnost, společenské vystupování (SSJČ)
- xxiv. **elévové, elévky** = opět původně z francouzštiny, výraz pro žáky některých institucí (SSJČ)
- rr) (x) Zde nezaznívá tak přísné **komando** jako v hodinách obyčejných: „Teď vemte tamhleto **slečinku** – teď musíte tančiti s tímhle pánem...“ – kterémužto povelu vyhovuje se někdy jen s vnitřním odporem, neboť nám přece nebývá vždy lhostejno, s kým tančíme. (Herrmann 1988, s. 26–27)
- xxv. **komando** = povel, rozkaz (SSJČ)
- ss) (x) Vznikají sice i v prostých tanečních drobné milostné **románky**, ale zřídka se zakončením svatebním. (Herrmann 1988, s. 27)
- tt) (x) **Pepička** měla neskonanou **radost, těšení** – paní Kondelíková měla zkušenost. (Herrmann 1988, s. 27–31)
- uu) (x) **Pepička** se těšila na **tanečky** – matka vedla dceru poprvé na veřejnost. (Herrmann 1988, s. 31)
- vv) (x) „Kdo je ta dívka v tom višňovém **princesu**?“ (Herrmann 1988, s. 31)
- xxvi. **princes** = výraz pocházející z francouzštiny, dámské přiléhavé šaty bez vyznačeného pasu (SSJČ)
- ww) (x) „Heleď, **Eminko**, s tímhle pánem jsem tančívala za svobodna – v první své Národní besedě jsem s ním byla předtanečnicí – však tě taky provede.“ – (Herrmann 1988, s. 31)
- xxvii. **Eminka** = hypokoristikon
- xx) (x) Kuchyně byla onou tajnou dílnou, v níž připravován zámotek, jímž se měla **Pepička** večer **obestříti**. (Herrmann 1988, s. 31)

- xxviii. **obestřít** = knižní výraz pro sloveso zahalit, zastřít (SSJČ)
- yy) (x) Snahou maminek bývá, aby otcové byli co nejméně obtěžováni, aby nehorlili na „ty **hadry**“, všady roztahané, aby se nemusili vyhýbat šatům a životům, rozloženým po všech židlích, aby se nezamotávali do rýsků a volánů, kudy kročí – zkrátka, aby je věneček neomrzela dřív, než k němu dojde. (Herrmann 1988, s. 32)
- xxix. **hadry** = expresivní výraz s negativní konotací pro oblečení (SSJČ)
- zz) (x) **Vlásničky** a několik špendlíků vezmu s sebou, **Pepičko**, o to se nestarej. (Herrmann 1988, s. 33)
- aaa) (x) „[...] Po obědě si hezky omeji nohy – odraženou vodou – budeš je mít jako z **kolomastiky** – uvidíš – bude se ti tančit jako v bavlnci. Tak! A vy, Kačeno – pojďte sem...!“ (Herrmann 1982, s. 34)
- xxx. **kolomastika** = zastaralý výraz pro gumu (SSJČ)
- bbb) (x) **Kačena** vůbec lítala celé dopoledne jako ordonanc. (Herrmann 1988, s. 34)
- ccc) (x) Paní Skřivánková byla jí na hlavě vykouzila rozkošný účes, vzadu s **drdůlkem** pěkně svinutým, na nějž vynaložila všechno své umění, neboť Pepička měla husté a bohaté vlasy. (Herrmann 1988, s. 34)
- xxxi. **drdůlek** = deminutivum slova drdol (SSJČ)
- ddd) (x) „Poslal **Červíček** fajtón?“ otázala se paní Kondelíková. (Herrmann 1988, s. 35)
- eee) (x) „**Zaplať pánbůh!**“ vzdychla si **Kačena**, když se kroky panstva ztrácely na schodech. (Herrmann 1988, s. 35)
- fff) (x) Vždy matka a dcera – matka a dcera, a ty dcerušky se tulily ke svým opatrovatelkám jako mladé vlaštovky – a **hlavičky** jejich vypadaly jako hlavičky ptáčat, vykukujících z hnízda. Jenom **neštěbetaly**. Ani tlumený hovor to nebyl, co se ozývalo. Bylo to šepotání – žádné to **děvčátko** neodvážilo se hlasitého slova. (Herrmann 1988, s. 37)
- ggg) (x) „**Kristepane** – to je ženských...!“ (Herrmann 1988, s. 39)
- hhh) (x) Připravené páry se rozhoupaly a vlnily se dál a dál, ze zálohy nesmělých tanečníků v koutě odlupoval se jeden za druhým a každý si odváděl společníci z řady dívek sedících, hlouček se tenčil, scvrkal – konečně se rozběhl mladík poslední, poklonil se před slečinkou v modrých šatečkách – a **Pepička** seděla. (Herrmann 1988, s. 39)
- iii) (x) „Těší mě, **vašnosti**...!“ (Herrmann 1988, s. 42)
- xxxii. **vašnosta** = hanlivé označení pro výše postaveného bohatého muže (SNČ, s. 411)
- jjj) (x) „Pane Vosyko,“ bránil se malý mužík s **okuláry**, „takovýto tón je proti všem zásadám Karafiátu! To je nekolegiální: ‚netřepete si **pysky**‘...! Naše staré heslo jest: jeden za všechny a všichni za jednoho!“ (Herrmann 1988, s. 43–44)
- xxxiii. **okuláry** = expresivní i zastaralý výraz pro brýle (SSJČ)
- kkk) (x) „**Arciže**, milostivá paní, to jest i moje mínění, které jsem zastával! [...]“ (Herrmann 1988, s. 46)
- xxxiv. **arciže** = knižní nebo zastaralé příslovce vyjadřující přesvědčování (SSJČ)

- lll) (x) Stanul v **koutečku** za pianem, připojil se tam ke hloučku „ostýchavých“ a namáhal hlavu, jak napravit „strašný dojem“, jež si maloval barvami nejhroznějšími. (Herrmann 1988, s. 46)
- mmm) (x) „Jen bych rád věděl,“ – hovořil mistr Kondelík, naklání se k panu Hupnerovi – „jen bych rád věděl, proč ten pán tancuje v **galoších**?“ (Herrmann 1988, s. 48)
- xxxv. **galoše** = zastaralý výraz pro gumové přezůvky (SSJČ)
- nnn) (x) Pokládal to za strašlivou **blamáž**, byl nesmírně zahanben a ztratil nadobro všechnu rozvahu. (Herrmann 1988, s. 49)
- xxxvi. **blamáž** = hovorový výraz pro ostudu, zesměšnění (SSJČ)
- ooo) (x) Všechny tyto dívky se výborně bavily, všechny se **smály** – u každé seděl nějaký karafiát, mnohde i dva, a mluvili jako do důchodů. (Herrmann 1988, s. 50)
- ppp) (x) A sama si nebyla vědoma, odkud ten **smutek**. (Herrmann 1988, s. 51)
- qqq) (x) Bylo to na počátku června, když se obora památné Hvězdy jednoho nedělního odpoledne začervenala rudými košilemi sokolskými, zahlaholila **veselými** písněmi a oživila se sty a tisíci účastníky z obecnstva pražského a okolního, kteří buď vyjeli do Liboce drahou již ráno nebo prvním vlakem odpůldne, buď provázeli čtyř sokolské, kteréž o hodině s poledne se vydaly na pochod. (Herrmann 1988, s. 52)
- (x) Ze sokolů jenom nemnozí našli **místečka** u stolů, ostatní většinou rozložili se na trávniku, otírali zpcená čela nebo prováděli ještě rozmanité prostocviky. (Herrmann 1988, s. 52)
- rrr) (x) Paní Kondelíková a **Pepička** popíjely právě kávu, mistr Kondelík se zaléval pivem a hryzl špičku pěnovky, v níž bylo zaraženo silné **britaniko**. (Herrmann 1988, s. 55)
- xxxvii. **britaniko** = jedná se o druh doutníku
- sss) (x) „Ráčíte-li dovoliti,“ koktal **přeradostně** překvapen, hledě jako s otázkou na paní, na dceru, ale nejdéle na pana Kondelíka, „a nebudu-li vyrušovati – osmělím se tedy - - na chvíli – mezi bratry jsem třikrát v témdni, a na židli je to zajisté pohodlnější - -“ (Herrmann 1988, s. 59)
- ttt) (x) „Není libo **cigárko**, pane sokole?“ nabízal Vejvarovi. (Herrmann 1988, s. 59)
- xxxviii. **cigárko** = dle SSJČ se jedná o doutník
- uuu) (x) „Tu máte **šmitorálek** – ořízněte si.“ (Herrmann 1988, s. 59)
- xxxix. **šmitorálek** = nářeční výraz pro nožík (SSJČ)
- vvv) (x) „Nu vidíš, Kondelíku,“ trkla **panička** manžela jemně, „nemysli, že jsi **dědek**. Vždyť jsi muž v plné síle!“ (Herrmann 1988, s. 60)
- www) (x) „Vašnosti,“ zvolal Vejvara vážně. „Starý měšťan a dlouholetý sokol Stýblo, Gabriel Žižka, doktor Tomáš Černý, Jindřich Šmíd, náš starý šermíř Müller, bratr tatík **Růžička** – a kdož by je všechny vyjmenoval! – všichni se objevují v kroji...“ (Herrmann 1988, s. 63)
- xxx)(x) Byloť ve Hvězdě čím dál hlučněji a také pan Kondelík podléhal rostoucímu **rozjaření**. (Herrmann 1988, s. 64)

- yyy) (x) Byl neskonale **šťasten** a zas **roztržit**, byl by se smál a zase chvílemi ozývaly se v něm struny neskonale **tklivé**, žíznil a nemohl pít, pohlížel úkradmo na Pepičku a klopil zraky před paní Kondelíkovou, byl by **jásal** a chvílemi zabušilo v něm srdce **úzkostlivě**: není to pouhý sen? – jsem to já? a kterak se to vše událo? (Herrmann 1988, s. 65)
- zzz) (x) Bylo po půlnoci, když se zvedli na odchod, a Vejvara byl **šťasten**, že směl doprovázeti. (Herrmann 1988, s. 65)
- aaaa) (x) V temné chodbě domovní cupala **Pepička** napřed, jako varem polita a rdíc se – i potmě – pro tu „žábu“, a již klapala **kramflíčky** vzhůru po schodech. (Herrmann 1988, s. 67)
- xl. **kramflíčky** = deminutivum slova kramflík, střevíce s vysokými podpatky (SSJČ)
- bbbb) (x) **Pepičko! Pepičko! Zlaté dítě milé** – setkáme se takto ještě někdy? Vejvarovi srdce přetévalo. Tak **blažen** ještě nikdy nevracel se domů. (Herrmann 1988, s. 67)
- cccc) (x) Nazejtří doprovázel Vejvara pana Kondelíka k Vavruškovi, odtud k obuvníku **Krákorovi** a ke kožišníku Procházkovi, kde si mistr koupil sokolskou čepici s nejdelším pérem, jež mohl vybrati. (Herrmann 1988, s. 68)
- dddd) (x) „Jen je nech, Bety! Jsou mezi nima na magistrátě taky **šnofouni!**“ (Herrmann 1988, s. 70)
- xli. **šnofoun** = historismus, nadávka (SSJČ)
- eeee) (x) Dostával z prvního výletu svého ve stejnokroji **trému**. (Herrmann 1988, s. 70)
- ffff) (x) „Slyšíš, **stará**,“ obrátil se mistr k choti, „pamatuj na to! [...]“ (Herrmann 1988, s. 71)
- gggg) (x) Paní Kondelíková přisvědčila co nejochotněji, že pojede, a Pepička poskakovala **radostí**, že bude také na tajném výletě. (Herrmann 1988, s. 71)
- hhhh) (x) Pepička **plakávala** tajně a žehrala na závistný osud. (Herrmann 1988, s. 82)
- iiii) (x) A po takovýchto utěšujících slovech matčiných pravidelně pominula plačtivá nálada Pepiččina a očka její **radostně** plna **naděje** zajiskřila. (Herrmann 1988, s. 83)
- jjjj) (x) Paní Kondelíková **vyvalila** oči. (Herrmann 1988, s. 87)
- xlii. **vyvalit** = expresivní výraz pro vykulení očí (SSJČ)
- kkkk) (x) „K dobročinnému oučelu!“ **rozchechtal** se jízlivě pan Kondelík. (Herrmann 1988, s. 87)
- llll) (x) **Žal** dceřin popadal paní Kondelíkovou za srdce; byla sama nadobro stísněna z celé té divadelní historie, ale viděla, že jako matka musí rázně zakročít. (Herrmann 1988, s. 89)
- mmmm) (x) „Už se o něj **nebojím**. Zůstane vše při starém, matko, když se ti zdá, že to jako s Pepičkou myslíš vážně.“ (Herrmann 1988, s. 92)
- nnnn) (x) **Paničku** skoro zamrzelo, že se tak ukvapila, ač to myslila s tělesnou komocí manželovou zcela upřímně. (Herrmann 1988, s. 95)

Petr Šabach

Osobnost a dílo Petra Šabacha

Petr Šabach byl český prozaik. Narodil se 23. srpna 1951 v Praze. Narodil se do rodiny vojáka, jeho matka pracovala jako úřednice ministerstva školství a kultury. Studoval na střední knihovnické škole, po roce přestoupil na gymnázium. V roce 1969 byl po svém prázdninovém výletě do Velké Británie vyloučen z gymnázia. Znovu byl přijat na knihovnickou školu a po maturitě studoval teorii kultury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Vystřídal řadu zaměstnání, pracoval kupříkladu jako technický redaktor, noční hlídač či odborný referent. V roce 2001 se stal spisovatelem z povolání a do roku 2011 vyučoval tvůrčí psaní na Literární akademii (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého v Praze). Svá díla, zejména tedy povídky, publikoval od roku 1975 v periodících *Mladá fronta*, *Práce*, *Tvorba*, *Kulturní rozvoj*. Zemřel 16. září 2017 v Praze. Mezi jeho díla patří například *Hovno hoří* (1994), *Babičky* (1998), *Opilé banány* (2001), *Čtyři muži na vodě aneb Opilé banány se vracejí* (2003), *Občanský průkaz* (2006) či *Tři vánoční povídky* (2007). Na motivy jeho próz natočil režisér Jan Hřebejk několik filmů (Janáček 1998, Příbáňová 2018).

Pro účely analyzování expresivity a emocionality bylo zvoleno dílo *Hovno hoří*, vydání z roku 2019 v nakladatelství Paseka. Toto dílo Petra Šabacha patří mezi čtenářsky velmi populární a nejvydávanější. Kniha je komponována jako sled volně řazených humorných příhod, který je příznačný pro autorovu tvůrčí metodu. (Gilk 2008, s. 397) Obsahuje tři texty – povídku *Sázka*, povídku *Bellevue* a novelu *Voda se štávou*. V tomto díle „usiluje o pojmenování příčin vzájemného permanentního přitahování, dráždění i odpuzování mezi muži a ženami.“ (Machala 2008, s. 295) Petr Šabach využívá jako základní narační princip anekdotu² nebo hospodskou historku. Využívá

² Anekdota je krátké vypravování s komickou nebo satirickou pointou. (Havránek 1960-1966, s. 34)

zejména hovorovosti a dialogičnosti tohoto žánru, které jsou hlavním nositelem dějového spádu. (Gilk 2008, s. 399) Docent Gilk také uvádí, že Šabachova próza je populární především díky lidovému charakteru historek, jejichž protagonisty jsou především prostí lidé, kteří mluví obecnou češtinou s množstvím vulgárních prvků projevu. (tamtéž, s. 399)

Již v samotném názvu knihy, *Hovno hoří*, kterou se budeme v této práci zabývat, lze najít expresivní výraz **hovno**. Dle *Slovníku nespisovné češtiny* se jedná o vulgarismus a lze jej interpretovat dvěma způsoby – jednak jej lze vyložit dle kontextu jako *výkal*, jednak jako *nic*. (Hugo 2006, s. 156) Stejný výklad podává i *Slovník spisovného jazyka českého*. V tomto případě budeme výraz interpretovat jako *výkal*, neboť se po rozboru knihy dozvídáme, že dva mladí chlapci při cestě z Paříže vedou konverzaci o tomto tématu, tedy zda hovno hoří.

(x) Opouštěli jsme Paříž. Nepohodlný autobus byl plný povykujících dětí. Seděl jsem u **okénka**, pozoroval ubíhající **baráky** a měl **nostalgickou** náladu – takovou, která se vás **zmocní**, když opouštíte Paříž. Všechny ty děti si odtud něco odvázejí, říkal jsem si. Jejich **hlavičky** jsou teď plné nezapomenutelných dojmů. Děvčata seděla vpravo, hoši vlevo. Sami si tak sedli, já jsem jim nic nenařizoval. Z dívčí sekce se ozývalo **žvatlání**. Půjčovaly si navzájem jakési plyšové **zvírátko** a pořád opakovaly: „**Jééé**, půjč mi ho ještě! Ten je **sladkej!** Mně ho taky podej! **Panebože**, ten je **sladkej!**“ Plyšová **potvora** s **připitomělým** úsměvem putovala z náruče do náruče a vždy **vyvolávala** novou **bouři nadšení**. Takhle jim to vydrželo asi půl hodiny. Na sedadlech za mnou seděli dva obrýlení chlapci s vysokými čely. Jejich rozmluva trvala celou trasu Paříž–Praha. Zcela vážně a ze všech stran rozebírali problém, jestli **hovno** hoří. Dva světy rozdělené jen úzkou uličkou.

Sázka

Sázka je úvodní povídkou sbírky *Hovno hoří*. Tuto povídku můžeme považovat za tzv. hospodskou historku³. Vypravěč zde pozoruje dva starší muže, kteří se dohadují, je-li možné, aby medvěd kodiak měřil 3,5 metru. Jeden z mužů toto tvrzení považuje za nesmysl, a tak navrhuje, že druhého muže vezme na záda a udělají značku na zdi, kam až dosáhnou. Číšnice se je snaží umravnit, což se jí moc nedaří, protože muži ve vzájemném popichování pokračují. Vymyslí si další sázku – jestli menší z obou mužů vydrží alespoň dvě minuty nedýchat. Větší z mužů o tom pochybuje a podezírá ho, že se přesto nadechuje. Aby tedy měli jistotu, že je všechno férové, ponoří menší z mužů hlavu do dřezu na pivním pultu a nakonec sázku vyhraje. Oba poté spokojeně odchází z hospody.

Komiku v této povídce můžeme spatřovat už ze samotné situace, do které je zasazena. Prostředí typické české hospody a přátelská rozepře dvou štamgastů se jeví jako velmi humorná z témat, kterými se muži zabývají, a jak spolu hovoří. Muži spolu hovoří hovorovým jazykem s prvky obecné češtiny s výskytem vulgárních výrazů. Ladislav Dvorský ve svém díle *Repetitorium jazykové komiky* (1984) uvádí, že pokud hovorové výrazy užijeme jinde než v běžné komunikaci, projeví se její slohová příznakovost. Této příznakovosti se užívá v projevech z umělecké oblasti i k charakterizačním účelům. (Dvorský 1984, s. 29)

- a. (x) Jednou jsem zašel na pivo do takové obyčejné **špeluňky**. (Šabach 2019, s. 9)
 - i. výraz „špeluňka“ pochází z německého argotického výrazu Spelunke a jedná se dle SNČ o špinavou hospodu či špatnou restauraci (SNČ 2006, s. 372)
- b. (x) Byla malá a šedivá – jako **myška**. – deminutivum ke slovu myš

³ Radko Pytlík hospodskou historku ve svém díle Bohumil Hrabal (1990) definuje jako „krátký epický, většinou humorně zabarvený útvar, jakýsi komentář k obecně prožívaným událostem, který je pokusem o tvůrčí projekci banality a každodennosti do oblasti fantazie.“ (Pytlík 1990, s. 20) Mezi její rysy uvádí autentičnost, hyperbolizace, přehánění. Vzniká v „nejpřirozenějším prostředí lidové anekdoty, uprostřed hromadné chlapské euforie“. Je vyhraněně situační a jsou pro ni důležité okamžité reakce na události. (tamtéž, s. 20)

- c. (x) **Dědek**, co seděl čelem do sálu, byl za dávných časů jisté **lamželezo**. – dědek je expresivní výraz k neutrálnímu děd, dědeček (SSJČ 2011); lamželezo – velmi silný člověk, silák
- d. (x) Měl na sobě **umolousané** šedivé šaty a pořád se prohledával nebo drbal nebo co.
- i. umolousané = ušpiněné, umazané, špinavé (SSJČ)
- e. (x) „Povídám ti jasně, že to ukazovali v televizi!“ **ječel** strašně nahlas. (Šabach 2019, s. 10)
- i. **ječet** = vydávat pronikavý, nepříjemný zvuk (SSJČ)
- f. (x) „**Blbost**,“ řekl s plnou pusou ten druhý. (Šabach 2019, s. 10)
- g. (x) „V životě sem neslyšel podobnou **kravinu**. Co? No! Betonový loď. **Di do hajzlu!** Co? No!“ (Šabach 2019, s. 10)
- h. (x) „Beton nemůže plavat,“ namítl vážně **plešoun**. „Hod’ si do polívky kus betonu a pozoruj, jak se zachová. **Pude** ke dnu! To ti říkám já! Co? No!“ (Šabach 2019, s. 10)
- i. (x) „S tebou je to těžký!“ naříkal **maličký stařík**. „Nadnáší je přece vzduch! Jak by podle tebe plavaly jiný loď?! Hod’ si **sakra** kus železa do **polívky**, to máš to samý. Polož ale lžíci na hladinu a uvidíš!“ (Šabach 2019, s. 10)
- j. (x) „Jenže lžíce je hliníková!“ **triumfoval plešatec**. (Šabach 2019, s. 10)
- k. (x) Zamračený **výčepák** hodil další minci do hracího automatu a mechanicky **mlátil** konečky prstů do knoflíků. (Šabach 2019, s. 10)
- l. (x) Ten malý se pak napil, spokojeně si říhnul a **zahuhlal**: „Nejradši mám v televizi přírodovědný filmy. Kam já se jinak podívám? Leda tak **do prdele!**“ (Šabach 2019, s. 10)
- m. (x) „Tři metry padesát nemá ani slon, **ty vole!**“ (Šabach 2019, s. 11)
- n. (x) „Hele, už mě **neser!**“ zvolal **plešatec** a najednou se postavil. (Šabach 2019, s. 11)
- o. (x) Svršek ryl nehty do malby viditelné rýhy, bokem napálil stůl a zbylé rohlíky **rozmetal** do všech stran. (Šabach 2019, s. 11)
- p. (x) „**E-Š-T-Ě J-E-D-N-O-U**,“ odsekávala číšnice písmenka jako sekáčkem na maso, „a **voba ste tu skončili!** Je vám to jasny?!“ (Šabach 2019, s. 11–12)
- q. (x) **Plešatec zafuněl**: „Kodiak? Co? No!“ (Šabach 2019, s. 12)
- r. (x) „**Škyt!**“ **vyprskl maličký**. (Šabach 2019, s. 12)
- s. (x) „**Di do háje!**“ řekl otráveně **obr**, „to nevydržíš chvíli bez dechu? Já zamlada vydržel klidně dvě minuty pod vodou, a to je těžší, protože **nedejcháš pórama**. Co? No!“ (Šabach 2019, s. 12)
- t. (x) „Vteřina korunu!“ **vypálil plešatec**, který na podobnou otázku čekal. (Šabach 2019, s. 13)
- u. (x) „**Do prdele!**“ (Šabach 2019, s. 13)
- v. (x) **Klapity, klap**, dělal automat a číšnice zatleskala. (Šabach 2019, s. 13)
- w. (x) „**Dejcháš!**“ konstatoval **plešatec** s jistou směsicí roztrpčení a údivu zároveň, „ty dejcháš, **dědku!**“ (Šabach 2019, s. 13)
- x. (x) „**Psssssst...**“ udělal maličký a pomalu otevřel oči plné křivdy. „Cože?“ **zařval**. (Šabach 2019, s. 13)
- y. (x) „Jak bych to, **proboha**, udělal!?“ **vřeštěl maličký**. (Šabach 2019, s. 13)

- z. (x) Nadechl se a **zrakem probodával** svého přítele. (Šabach 2019, s. 14)
- aa. (x) **Plešatec** si **ostentativně** otevřel noviny, ale po očku pozoroval svého přítele. (Šabach 2019, s. 14)
- bb. (x) „**Hele**, neblbni, **dyť** to s tebou **sekne...**“ řekl po chvílce váhání. (Šabach 2019, s. 15)
- cc. (x) „**Á-á-á-á-ch!**“ nadechl se konečně. „**Áááááách!**“ udělal ještě několikrát. (Šabach 2019, s. 15)
- dd. (x) **Obr** pečlivě složil noviny a zahleděl se na něj s nelíčeným zájmem. (Šabach 2019, s. 15)
- ee. (x) **Pravičkou** vzal jemně, ale odhodlaně hlavu svého přítele za temeno a čekal, až se vteřinová ručička dostane na celou. (Šabach 2019, s. 15–16)
- ff. (x) Prsty roztáhl do chvějících se **vějířků**. (Šabach 2019, s. 16)
- gg. (x) „Tak tohle ne!“ **zařval** a chytil plešatce za zápěstí, „vyndej ho ven!“ a sám hrábl do **vaničky** a vytáhl z ní mokrou hlavu. (Šabach 2019, s. 16)
- hh. (x) Maličký se **šťastně** usmíval a dezorientovaně mžoural kolem. (Šabach 2019, s. 16)
- ii. (x) „Vydržels to, dědku!“ gratuloval mu **plešatec**, „**namoutěkutě**, seš dobrej!“ (Šabach 2019, s. 16)
- jj. (x) Bylo vidět, jakou má ze všeho **radost**. (Šabach 2019, s. 16)
- kk. (x) Maličký **se křenil** na celé kolo: „Měls mě vidět zamlada, vole!“ jásal, jako by tu ránu vůbec necítil. (Šabach 2019, s. 16)
- ll. (x) „Dvě minuty! Co? No!“ **veselil** se obr a mnul si dlaně. (Šabach 2019, s. 17)
- mm. (x) Ruleta uvnitř se **zběsile** točila dál. (Šabach 2019, s. 17)

Bellevue

Druhá povídka díla nese název *Bellevue*. Tento výraz pochází z francouzštiny a lze jej přeložit jako „krásný pohled či krásná vyhlídka“⁴. V této povídce je hlavní postavou malá holčička. Vypravěč zde popisuje na první pohled idylické nedělní dopoledne. Je přesvědčena, že by se jí daleko lépe žilo jako muži, a rozhodla se, že v dospělosti podstoupí změnu pohlaví. To ráno, o kterém vypráví, se rozhodne svou myšlenku sdělit i své rodině. Zatímco po snídani sedí na půdě jejich dom, z krásné půdní vyhlídky sleduje dění okolo sebe. Sleduje, co se toho dne přihodí všem členům rodiny – nejmladší bratr je ve třetí třídě a počůrává se, starší bratr je zhrzený nešťastnou láskou, tatínek je kovář a toho dne má okovat koně, ze kterého má

⁴ překlad Karolína Talajková

strach, a dědečka trápí problémy s močením. V počátku povídky také mluví o své mamince – nechce být jako ona, lituje ji, protože se pouze točí kolem celé rodiny. Dojde k závěru, že jako muž by to také neměla jednodušší. V závěru ale své myšlenky přehodnotí a rozhodne se, že o žádnou změnu nestojí.

- 1) (x) A přitom TO, co jim řekla, bylo **zatraceně** závažné. (Šabach 2019, s. 18)
- 2) (x) No počkej, tos nám TO nemohla povědět **kapánek** dřív? (Šabach 2019, s. 18)
- 3) (x) Jen maminka ji pohladila a usmála se. Jako na nějakého **chudáka**. (Šabach 2019, s. 18)
- 4) (x) Pozorovala maminku a v duchu ji litovala: tys tedy dopadla, **ženská! Obskakuješ** je tady každé ráno, jsi první na nohou (kromě **dědy**, ale ten se nepočítá, protože ten spát nemůže, takže je to **z nouze ctnost**). (Šabach 2019, s. 19) – z nouze ctnost = idiom
- 5) (x) Já budu jednou taky **chlap**, věděla **holčička** jistě. (Šabach 2019, s. 19)
- 6) (x) Mladší bratr koukal **zkormouceně**, starší si mazal už třetí chleba, tatínek plácl rukama o stůl a zvolal: „Jdu na to!“, dědeček si **šňupnul** a pak se vysmrkal do normálního kapesníku, což nebylo fér, protože věděl, že maminka mu sice nic neřekne, ale všichni tušili, proč dědečkovi kupuje kapesníky papírové. (Šabach 2019, s. 19)
- 7) (x) „Vida!“ **zaradoval** se starší bratr. (Šabach 2019, s. 20)
- 8) (x) Spokojeně se zaklonil na židli a rozkošnický si pohladil **pupek**. (Šabach 2019, s. 20)
- 9) (x) Chlupatou a svalnatou **prackou** – to si teda piš! přísahala si holčička. (Šabach 2019, s. 20)
- 10) (x) A nechám si ty **pracky** potetovat. Ty dostaneš pravačkou a na té budu mít vytetováno jediné slovo – VIDA! Jednou to své slovo, **hošánku**, uvidíš z nepříjemné blízkosti. (Šabach 2019, s. 20)
- 11) (x) Mladší bratr pořád seděl a koukal, jako by mu **uletěly včely**, jak říká **tatínek**. (Šabach 2019, s. 20)
- 12) (x) „Tak už se mi tu **nemotejte**, nebo tu husu neupeču!“ smála se maminka. „A co ty, holčičko moje,“ otočila se na ni, když se chlapi **vyšourali** ven. (Šabach 2019, s. 20)
- 13) (x) Vzala **panenku** a vyšla z kuchyně. (Šabach 2019, s. 21)
- 14) (x) Tady měla všechno **jako na dlani**. (Šabach 2019, s. 21)
- 15) (x) Hrát sám se sebou o zeď – to je **otrava**. (Šabach 2019, s. 21)
- 16) (x) Vůbec všechno se mu zdálo v posledních hodinách **ponižující**. (Šabach 2019, s. 21)
- 17) (x) Nemohl přece za to, že se v noci **počůral**. V jeho věku to už sice normální není, ale ten sen byl tak **zrádně** živý, že by komukoli přísahal, že tohle nemůže být sen. (Šabach 2019, s. 21)
- 18) (x) Stál v něm nad **opravdickým kanálkem**, všechno kolem bylo opravdické, a nikdo ho v tu chvíli nemohl pozorovat. (Šabach 2019, s. 21)

- 19) (x) „**Panebože!**“ řekl, „**třeták**, a von se počůrá!“ (Šabach 2019, s. 22)
- 20) (x) Jenže – je přece kovář, nebude se vymlouvat, nesmí dát najevo, že má **strach**. (Šabach 2019, s. 22)
- 21) (x) Zkoušel **techničku**. **Hlavičky**, **patičky** a prudké střely do jednoho místa, kde byla omítka opadaná až na cihly. (Šabach 2019, s. 22)
- 22) (x) Byl **šťastný**. (Šabach 2019, s. 23)
- 23) (x) Bratr mhouřil oči proti slunci a cítil se **blaze**. (Šabach 2019, s. 23)
- 24) (x) Takhle vyrážel každou neděli a za každého počasí do nedaleké hospody na **partičku** mariáše. (Šabach 2019, s. 23)
- 25) (x) Viděl, že otec je **nervózní**. (Šabach 2019, s. 24)
- 26) (x) Tohle je **hrozná** věc, když vás posedne podobná myšlenka. (Šabach 2019, s. 24)
- 27) (x) A pak letěl jako **šilenec**. (Šabach 2019, s. 24)
- 28) (x) Nedělní podvečerní **deprese** je hrozná věc. (Šabach 2019, s. 24)
- 29) (x) Ale teď byla neděle deset hodin a nebýt té **prokleté** noční příhody, cítil by se **báječně**. (Šabach 2019, s. 24)
- 30) (x) Starší syn měl nějaké peníze na **knížce**. (Šabach 2019, s. 24)
- 31) (x) **Miloval** na ní i jizvu po operaci slepého střeva, její pihy na ramenou... (Šabach 2019, s. 25)
- 32) (x) „**Ježíšmarjá!**“ (Šabach 2019, s. 25)
- 33) (x) U otevřeného okna seděl místní **blázen** a chytal mouchy, kterých tu bylo díky nedalekému kravínu víc než dost. (Šabach 2019, s. 25)
- 34) (x) Co se to se mnou, **ksakru**, děje? (Šabach 2019, s. 26)
- 35) (x) **Klid!** (Šabach 2019, s. 26)
- 36) (x) Ten se podíval úkosem na kováře, pokynul mu na pozdrav svou samčí **pýchou** a zaržál. (Šabach 2019, s. 26)
- 37) (x) „No tak, **starouši**, jen klid.“ (Šabach 2019, s. 27)
- 38) (x) Kovář celou skupinu **dirigoval** a dával si záležet na tom, aby vypadal vyrovnaně. (Šabach 2019, s. 27)
- 39) (x) Blázen člověk a blázen pes dál pokračovali v **masakrování** much. (Šabach 2019, s. 27)
- 40) (x) **Děda** hru uzavřel, počkal, až se všichni dohodnou, kolik mu zaplatí a vydal se směrem k **záchodkům**. (Šabach 2019, s. 27)
- 41) (x) Usmála se na něj a **rošťácky** mu rozcuchala vlasy, ale on se na ni neusmál. (Šabach 2019, s. 27–28)
- 42) (x) Viděla, jak do dvora vjel motocykl, jak s jejím **bráchou** někdo mluví a předává mu dopis. (Šabach 2019, s. 28)
- 43) (x) Vykašli se na ni, jestli tě trápí, vykašli se na tu **nánu pitomou!** (Šabach 2019, s. 28)
- 44) (x) Až mi přišijou **brabčáka**, tak si to s ní vyřídím sama, umínila si. (Šabach 2019, s. 28)
- 45) (x) Viděli ji prej i s jinejma klukama, **couru** jednu! (Šabach 2019, s. 29)
- 46) (x) Až budu kluk, tak vyrazíme někam spolu a já ti vyberu holku, skutečně dobrou holku, protože jako bejvalá holka bezpečně poznám, kdo je kvalitní

- ženská a kdo ne. Na mě jako na bývalou holku nebudou platit žádný **kukadla** a cukrování. (Šabach 2019, s. 29)
- 47) (x) **Děda** se **doštrachal** na záchod a rozeplnul si poklopec. (Šabach 2019, s. 29)
- 48) (x) Když bratra přešla první vlna rozhořčení, dostal se do stavu těžké **sebelítosti**. (Šabach 2019, s. 30)
- 49) (x) Jsou heterosexuálové, říkal si, jsou homosexuálové a já jsem asexuál, naprosto asexuální typ, asi jako babička od Boženy Němcové, všichni ji mají sice rádi, ale všechno je to **k hovnu!** (Šabach 2019, s. 30)
- 50) (x) Skoro na každém večírku (a pár jich bylo) se najednou všichni **rozlezli** po různých pokojích a on zůstával sám s nedopitou lahví. (Šabach 2019, s. 30)
- 51) (x) I když je fakt, že některý holky byly ve spoustě věcí **šíleně** naivní a spoustu věcí nechápaly, ale taková, která by si myslela, že dítě se ti narodí po první puse, takhle blbá teda žádná ve škole nebyla. (Šabach 2019, s. 31)
- 52) (x) Spíš ho nesli. Na **andělíčka**. (Šabach 2019, s. 31)
- 53) (x) „Dáme vám jednu radu,“ pokračovali **sanitáři**, „říkejte si, že vás vezem někam strašně daleko, někam až na konec světa, a pak budete příjemně překvapený, jaký ste jel kousek. Pomáhá to.“ (Šabach 2019, s. 32)
- 54) (x) První tři rány šly **absolutně** mimo. (Šabach 2019, s. 32)
- 55) (x) Možná že bych měl míč trochu **přifouknout**. Nebo si zkrátit vzdálenost... uvažoval. Šel tedy do sklepa a hledal tam **pumpičku**, ale marně, a tak se rozmrzele vrátil na dvůr a zkrátit si vzdálenost asi o metr. (Šabach 2019, s. 32)
- 56) (x) „**Hurááá!**“ (Šabach 2019, s. 32)
- 57) (x) Hlavou mu prolétlo: Je to, jako by mi rovnou řekla: To nevádí, ty náš **blběčku** malej, že seš **nemehlo**. To nevádí, že jsi v noci všechno **prochcal**... (Šabach 2019, s. 32–33)
- 58) (x) Kdybych jen mohla slízt dolů, tak ti to předvedu. (Šabach 2019, s. 33)
- 59) (x) Takhle byla **nejšťastnější**. (Šabach 2019, s. 33)
- 60) (x) Jak to, že nikdo nerespektuje jeho **utrpení**? (Šabach 2019, s. 34)
- 61) (x) Malými okénky sledoval koruny stromů, které lemovaly cestu jeho **zoufalství**. (Šabach 2019, s. 34)
- 62) (x) Kolikrát už slyšel, že je **vyžle**, že se v jídle **šťourá**, že kdo dojídá, toho na vojně nezabijou (tohle už nechápal vůbec). (Šabach 2019, s. 34–35)
- 63) (x) Ten se vůbec **cpal** z celé rodiny nejvíc a maminka se při pohledu na něj celá **tetelila**. (Šabach 2019, s. 35)
- 64) (x) Dyť nejsem přece žádná vobluda! (Šabach 2019, s. 35)
- 65) (x) Třeba za to mohlo něco ve vzduchu, nebo to způsobil fakt, že byla neděle, sám nevěděl, co to mohlo být, nicméně **rozlítostnil** se nad sebou tak prudce, až se rozplakal. (Šabach 2019, s. 36)
- 66) (x) **Děda** jen ležel. (Šabach 2019, s. 36)
- 67) (x) „Takže,“ řekl mu o chvíli později doktor, „je to hrozně jednoduché. My tam tu **hadičku** prostě necháme, a když se vám bude chtít, jednoduše to tady **odšpuntujete**. To je všechno. [...]“ (Šabach 2019, s. 36–37)

- 68) (x) Maminka se spokojeně dívala na zlatou **kůrčičku**, na obrovská **přečuhující** stehna. (Šabach 2019, s. 37)
- 69) (x) Plechovka se zase **válela** vedle špalku. (Šabach 2019, s. 37)
- 70) (x) Posadil se do stínu a **žůžlal** stonek trávy. (Šabach 2019, s. 38)
- 71) (x) Šel mrzutě, protože nesnášel **soucit**. (Šabach 2019, s. 38)
- 72) (x) Kůň zůstal **klidný jako beránek**. (Šabach 2019, s. 38)
- 73) (x) Míč se zastavil v mrtvém bodě a chlapec ho pozoroval s **hrdostí**. (Šabach 2019, s. 38)
- 74) (x) Co se to tam dole, **proboha**, děje? **zděsila** se holčička. (Šabach 2019, s. 39)

Voda se štávou

Poslední povídkou, nebo možno též novelou, je část s názvem *Voda se štávou*. Jedná se o nejrozsáhlejší povídku díla. Autor tentokrát vypráví příběh v první osobě o muži od jeho dětství až po dospělost. Popisuje zde události, které se přihodí hlavnímu hrdinovi, a sledujeme jeho vývoj od mladého chlapce po dospělého průměrného manžela a milovníka rock'n'rolové hudby. Tato hlavní dějová linka je doplňována pásmy vedlejších postav. Dochází zde ke konfrontaci životních přístupů mužů a žen. (Gilk 2008, s. 399)

- a. (x) Anna, které se tenkrát říkalo **Andulka**, stála zamyšleně před ponurým domem jedné ponuré ulice a chtivě pozorovala kluka ze sousedství a jeho novou koloběžku. (Šabach 2019, s. 41)
- b. (x) Andulčiny oči se pomalu zvedaly od koloběžky a **zavrtaly** se přímo do něj. (Šabach 2019, s. 41)
- c. (x) Byla to **pecka**. (Šabach 2019, s. 41)
- d. (x) Oddálil by moment, kdy se z něj stal **blb**. (Šabach 2019, s. 41–42)
- e. (x) Andulčiny tmavé oči provedly **lobotomii** a vysušily mu hrdlo. (Šabach 2019, s. 42)
- f. (x) „Pojď se mnou do průjezdu a já ti ukážu **pupík**,“ opakovala Andulka. (Šabach 2019, s. 42)
- g. (x) Když dojedla, sedala si ke starému klavíru a přehrála pár **skladbiček**. (Šabach 2019, s. 43)
- h. (x) Pak se pohodlně natáhla na gauč a hrála si s **panenkou**. (Šabach 2019, s. 43)
- i. (x) **Tatínek** jí ji přivezl před nějakým časem z lipského veletrhu. (Šabach 2019, s. 43)
- j. (x) Byl to vyvalený bakelitový **černoušek** v dívčích **šatičkách**. (Šabach 2019, s. 43)

- k. (x) Po prvotním šoku se přece jen dostavila vlna **radosti**, vyživovaná z velké části pocitem exotické **výjimečnosti**. (Šabach 2019, s. 43)
- l. (x) A tak se projížděla ulicemi s **kočárkem** a nic netušíc připomínala oběť nějakého afrického **seladona**. (Šabach 2019, s. 43)
- m. (x) Můj otec říkal do telefonu: „Přijem!“, nebo také „Slyším!“, a jednou jsem ho dokonce slyšel říct: „Dejte mi linku dva sta pět“, takže vysvětlovat někomu, že byl **lampasák**, je celkem zbytečné. (Šabach 2019, s. 44)
- n. (x) Bratr se zvedl z gauče, jako by mu bylo nejmíň osmdesát, **příšoural** se k vysavači a apaticky jím **šmidlal** po koberci. (Šabach 2019, s. 45)
- o. (x) „**Ty vole!**“ řekl jsem mu, „seš teda pěkně drzej!“ (Šabach 2019, s. 45)
- p. (x) Tak se té představy lekli, že se oba málem **rozstonali**. (Šabach 2019, s. 46)
- q. (x) Většinu těch zpráv tvořily články o úspěších sovětské vědy, ale hlavně kosmonautiky, protože tu jsem **miloval**. (Šabach 2019, s. 47)
- r. (x) Odšoural jsem se do svého pokoje. (Šabach 2019, s. 47)
- s. (x) Mohl jsem na něj třeba **řvát** – vůbec mě nevnímal. (Šabach 2019, s. 47)
- t. (x) „Klidně si tu lež, **blbečku!**“ (Šabach 2019, s. 48)
- u. (x) **Kašlal na mě**. (Šabach 2019, s. 48)
- v. (x) Bylo to v dobách, kdy můj otec po návratu ze SSSR doslova výskal **radostí** a tvrdil nám, že tam nemůže nikdo zemřít hladu, protože v hotelu, kde bydlel s nějakými vojenskými **bafuňáři**, byl chleba v košíku na stole zadarmo. (Šabach 2019, s. 49)
- w. (x) „Co je to tu za **svinstvo?**“ udiveně se nás později ptala máma a zkoumala podivnost na dně dřezu. (Šabach 2019, s. 49)
- x. (x) To byla často **hrozná otrava**. (Šabach 2019, s. 50)
- y. (x) Nám pak zavázali oči, roztočili nás na **stupínku dokolečka** dokola a my se měli do toho terče střílet. (Šabach 2019, s. 50)
- z. (x) Tak jsem rychle vyrazil a za chvíli se s **lahvinkou** vrátil. (Šabach 2019, s. 51)
- aa. (x) Vůbec tehdy vymýšleli a rovnou na nás vyzkoušeli několik **příšerně idiotských** her. (Šabach 2019, s. 51)
- bb. (x) Prostě jste se chytli dvou drátů a ten druhý to do vás **napral**. (Šabach 2019, s. 51)
- cc. (x) Například na letním táboře vytáhla na stožár místo vlajky svou teplákovou bundu, a dodnes na to vzpomíná jako na největší **frajeřinu** svého života. (Šabach 2019, s. 51)
- dd. (x) „Co to **blábolíš?**“ řekla A. „Kde jsi přišel na to, že to byla nějaká moje největší **frajeřina**, nebo jak to tam píšeš?!“ „Sama jsi mi to jednou říkala. Chci sem dostat rozdíl mezi mužskejma a ženskejma. O tomhle má být tohle povídání. Kluci maj drsnější **fóry**. Neříkám, že je to na holku špatný, ale kluk by tam vyvěsil trenýrky nebo roli **hajzlpapíru**, rozumíš?! U kluků to musí mít větší **grády**.“ (Šabach 2019, s. 52)
- ee. (x) Nejvíc se jí líbili ti starší, kteří se divoce potápěli, skákali bravurní šipky a dávali si **pasáky**. (Šabach 2019, s. 52)

- ff. (x) Jen já s hrůzou v očích toporně kráčet po cestě do země ticha, zíral na nebe, po kterém plula barokní oblaka, a litoval, že odcházím ze světa jako **tichošlápek**. (Šabach 2019, s. 53)
- gg. (x) Dodnes mi nikdo nevyvrátí, že když devětadevadesát procent **holčiček** den co den kreslí milióny stejných princezen, bez sebemenšího uzardění, bez sebemenší stopy námahy a bez fantazie, tak že s těmi holčičkami není všechno v pořádku. (Šabach 2019, s. 54–55)
- hh. (x) Každý kluk by měl být tak trochu **prase**, aby vůbec stál za povšimnutí. (Šabach 2019, s. 57)
- ii. (x) Naše třídní málem dvakrát omdlela. Poprvé samou **radostí**. (Šabach 2019, s. 57)
- jj. (x) Podruhé učitelka skoro omdlela leknutím, když si filmaři vybrali největšího **sígra** ze třídy, který jí nejvíc pil krev. (Šabach 2019, s. 57)
- kk. (x) My **špindírové** jsme z toho měli obrovskou **radost**, protože už tenkrát (a upřímně řečeno někdy i dnes) jsem měl pocit, že kdyby byl mozek vidět, tak si ho **holčičky** natupírují. (Šabach 2019, s. 57)
- ll. (x) Byl to neuvěřitelný **paskvil**, ale měl alespoň tu výhodu, že mou osobu v žádném případě mravně neohrozil. (Šabach 2019, s. 58)
- mm. (x) Omdlával blahem, když se blížil k její **lasturce**... (Šabach 2019, s. 58)
- nn. (x) Kamarádovi jsem tu **slátaninu** vrátil a řekl mu, že dávám přednost Buldockovi Drummondovi, Plukovníkovi, který se v míru nudil, jak zněl podtitul. (Šabach 2019, s. 58)
- oo. (x) Málem jsem prděl strachy, když se otec jednou vytasil s lahví čiré tekutiny a volal: „**Stoličnaja!** Přímo z Moskvy, chlapci moji!“ (Šabach 2019, s. 59)
- pp. (x) Ale její **láska** tak úplně nezištná nebyla. (Šabach 2019, s. 60)
- qq. (x) Znechuceně si prohlížely spolužáky, kteří se pokoušeli **narvat** třídnímu **šprtovi** na hlavu odpadkový koš. (Šabach 2019, s. 60)
- rr. (x) **Miluji tě!** (Šabach 2019, s. 61)
- ss. (x) „Teda, holky, vy ste tak pitomý, vraťte mi to!“ **vřeštěla** a lítala po celé třídě, aby uhájila své soukromí. (Šabach 2019, s. 61)
- tt. (x) **Pepík** přišel. (Šabach 2019, s. 62)
- uu. (x) Vyrostl z něj **habán** s indolentním pohledem, který se občas proklátíl bytem jako stvoření ze vzdáleného vesmíru, z nějaké planety, kde se rodí lidé s akné a gigantickými ohryzky, kteří říkají na všechno pouze: „Já?“ (Šabach 2019, s. 62)
- vv. (x) Pamatuju si, že v té době měl pod polštářem kromě jablek i knížku se slibným názvem Paměti vídeňské **děvky** nebo tak nějak. (Šabach 2019, s. 63)
- ww. (x) V neděli mě otec poslal pro pivo a jeden úděsný idiot od vedle mi hodil z okna na hlavu žárovku. Měl jsem co dělat, abych se smíchy **nepochcal**. (Šabach 2019, s. 63)
- xx. (x) „Vyber si. Buď ti utrhnou **prdel**, nebo dokaž, že nejsi **srab** a projed' támhle tím živým plotem.“ (Šabach 2019, s. 63)
- yy. (x) „Kam?“ zeptal jsem se na to bratra. Ten jen pokrčil rameny a řekl: „Nejspíš **do prdele**.“ (Šabach 2019, s. 64)

- zz. (x) Nikdo mi neřekl, že nás bude tři neděle mučit Alexandr, gynekomastická **obluda** s vyšisovanými řasami a obočím, člověk – bestie, nenávidějící děti, který se večer co večer **ožral** rumem takřka do bezvědomí. (Šabach 2019, s. 64–65)
- aaa. (x) Byl to na můj vkus trochu moc **grázl**, ale je zase fakt, že tak ledový a klidný, jako byl Kovboj, nebyl nikdo z nás. (Šabach 2019, s. 65)
- bbb. (x) Takže **debil** Alexandr udělal to jediné, co se od lidí jeho ražení dá očekávat – začal od té doby lézt Kovbojovi do zadku. (Šabach 2019, s. 66)
- ccc. (x) „Ta **kurva** si zasluhuje pomalej konec.“ (Šabach 2019, s. 66)
- ddd. (x) „Tohle není můj poslední **pionýrák**,“ řekl Kovboj, „ale jeho určitě. Vo to se postarám.“ (Šabach 2019, s. 66)
- eee. (x) „**Polib nám prdel**, Sašo!“ (Šabach 2019, s. 67)
- fff. (x) „V naší třídě páté bé máme partičku. Máme tam též **Evičku** zvanou **Lojzičku**. Potom je tam předseda zvaný **Eváček** a jsou spolu dohromady pěkný páreček...!“ (Šabach 2019, s. 69)
- ggg. (x) Takže mu nechali maličkou **penzičku** a byl trpěn v suterénním **brlohu**. (Šabach 2019, s. 70)
- hhh. (x) V té chvíli se veliký obdivovatel Tomáše Akvinského vrátil ve vzpomínkách do vyšetřovací vazby, převalil se na bok a stočený do **klubíčka** zůstal ležet na zemi. (Šabach 2019, s. 71)
- iii. (x) **Stařec** ležel nehybně ve stejné pozici. (Šabach 2019, s. 71)
- jjj. (x) **Pomaloučku potichoučku** se plížila po schodech a opatrně otevřela domovní dveře. (Šabach 2019, s. 71)
- kkk. (x) Před domem, kde žil v suterénní **místnůstce**, se tiše a krátce rozloučili. (Šabach 2019, s. 72)
- lll. (x) „[...] **Neškleb se!**“ okřikl bratra. (Šabach 2019, s. 73)
- mmm. (x) Otec vzal **lopatku a smetáček** a vše pečlivě uklidil. (Šabach 2019, s. 75)
- nnn. (x) Jednou učitelka přivedla do třídy živého **esenbáka**, který měl vyprávět o svých zkušenostech s nepřáteli socialistického zřízení. (Šabach 2019, s. 76)
- ooo. (x) Jeden z největších hajzlů na škole se jmenoval **Podzimek**. Takové milé, poetické jméno měl. Být to ještě větší **gauner**, jmenoval by se pravděpodobně Láška. (Šabach 2019, s. 79)
- ppp. (x) Jeho odzátkovávání probíhalo před zaplněnou školní aulou, za víření **bubínků**. (Šabach 2019, s. 79)
- qqq. (x) Když Podzimek **dofňukal** a my dostali rozchod, snažil jsem se přiblížit se ke těm holčičím očím blíž. (Šabach 2019, s. 80)
- rrr. (x) To bylo v době, kdy si holky psaly ty své **děsně připitomělé památničky** plné pomatených rad do života a senzačních odhalení. (Šabach 2019, s. 81)
- sss. (x) „**Šoustal**. A co ty?“ (Šabach 2019, s. 82)
- ttt. (x) Prožil jsem krátký **románek** s děvčetem ze střelnice. (Šabach 2019, s. 84)
- uuu. (x) A jednou jsem potkal **frajera** s dvěma slečnami a se dvěma kabelkami, a to mě otrávil na pár dní.
- vvv. (x) Poprvé po mně vyjel **buzerant**. (Šabach 2019, s. 84)
- www. (x) Jmenoval se **Toník**. (Šabach 2019, s. 86)

- xxx. (x) „Ale co já?“ nechápal vítěz, kterého přátelé tlačili směrem k výčepu, protože tahle **nakládačka** se musí přece oslavit. (Šabach 2019, s. 87)
- yyy. (x) Otec **práskl** dveřmi. (Šabach 2019, s. 90)
- zzz. (x) Fakt jsem nevěděl, jestli nejsem náhodou perverzní, ale mně se líbily holky slušně vychované a **čistouchký**, a zatím se na mě lepily pořád stejné pseudointelektuální potvory s dlouhými vlasy, které polykaly **fenmetrazin** po hrstech, kouřily a měly enormní spotřebu kávy. (Šabach 2019, s. 91)
- aaaa. (x) **Do hajzlu s tím**. (Šabach 2019, s. 91)
- bbbb. (x) A. přišla, jenže cestou potkala kamaráda a beze všeho ho vzala s sebou, takže já jsem na sto procent jediný chlap, který byl na vlastním rande za **křena**. (Šabach 2019, s. 95–96)
- cccc. (x) **Kádrovák** na mě přes stůl upřel vodnaté oči a s úsměvem a nemarkýrovanou rusínskou bodrostí šel přímo k jádru věci: „Tak co? **Jak dlouho děláš?**“ (Šabach 2019, s. 97)
- dddd. (x) Když jsem skončil, zvesela mi vysvětlil: „**Já myslím dělat polyticky!**“ (Šabach 2019, s. 97)
- eeee. (x) Usmíval se a plácal mě do zad, když říkal: „**Nevady. To nevady. Ty – vyž co?!**“ V očích mu vzrušeně zaplálo. „**Ty přidež, až budeš dělat!**“ (Šabach 2019, s. 97)
- ffff. (x) „**Chudinky,**“ vzdychla. (Šabach 2019, s. 99)
- gggg. (x) „Pomozte mi, **hergot!**“ (Šabach 2019, s. 100)
- i. **hergot** = z německého Herr Gott, zaklení (SSJČ)
- hhhh. (x) Pokyvoval hlavou, a když se nahoře vydýchal, poplácal mě po rameni tou svou šílenou **tlapou** a řekl: „Neboj!“ (Šabach 2019, s. 100)
- iiii. (x) Mám rád kolem sebe ten malebný **bordel – prkénka**, na kterých si připravuju zeleninu a maso, spoustu **skleniček** s kořením a omáčky... (Šabach 2019, s. 102)
- jjjj. (x) „**Aby ses neposral...!**“ (Šabach 2019, s. 103)
- kkkk. (x) A já nestačím **čumět**. (Šabach 2019, s. 103)
- llll. (x) Tenhle **chlapík** byl, jak se později ukázalo, **tvrdý oříšek**. (Šabach 2019, s. 106)
- mmmm. (x) Vletěl mezi ně, chrastil řetězem a dělal: „**Bil, bil, bil!**“ (Šabach 2019, s. 107)
- nnnn. (x) „Hodíme tě kousek **vocad’**,“ nabídl mi velitel a já mu byl v tu chvíli opravdu vděčný. (Šabach 2019, s. 109)
- oooo. (x) Normálně jsem se nad tu polévku naklonil a **začmuchar** jsem. (Šabach 2019, s. 111)
- pppp. (x) Pak jsme s tím chlapem seděli a pili pivo a **tlachali** o všem možném. (Šabach 2019, s. 113)
- qqqq. (x) Teprve tehdy mi došlo, že tady bych si mohl přihřát svou **polívčičku**. (Šabach 2019, s. 113)
- rrrr. (x) „Představ si – minulej tejden něco **rejpala** na zahrádce. Najednou začala šmejdit jako pomínutá. Pročesávala oběma rukama trávu a zběsile lezla po čtyřech v čím dál tím větším kruhu. [...]“ (Šabach 2019, s. 114)

- ssss. (x) Nechci nikoho **otravovat**, nechci si zbytečně dělat nepřátele, ale hlavně mě to nebaví. (Šabach 2019, s. 116)
- tttt.(x) Jsou to **slepice** a dál už nic! (Šabach 2019, s. 117)
- uuuu. (x) Věděli, že jsem z bolševické **rodiny**, takže jsem byl jasně „jejich **zlatý kluk**“. (Šabach 2019, s. 119)
- vvvv. (x) „[...] Chci vidět **strejdu** Grunbacha, tetu Sáru, maličkýho Morice a vůbec všechny, který tam mám. Nebo to není obchod...?“ (Šabach 2019, s. 119)
- wwww. (x) Nějaký čas si pak pobyl na psychiatrii, ale ten **klikař** měl kamaráda ošetřujícího lékaře, a když na to období později zavzpomínal, říkal, že to byly krásné časy. (Šabach 2019, s. 121)
- xxxx. (x) Pomalu jsem si ukládal své věci do imaginárního **pinglu**, který s sebou vláčím životem. (Šabach 2019, s. 123)
- yyyy. (x) Celé odpoledne jsem si okusoval nehty, a když už nebylo co okusovat, pustil jsem se do **kůžičky** kolem. (Šabach 2019, s. 123)

Závěr

Předkládaná bakalářská práce měla za cíl analyzovat lexikální projevy expresivity a emocionality, a také zhodnotit, jaké funkce tyto výrazy v prozaickém textu zastávají. Expresivitě i emocionalitě jsme se snažili v práci vyhranit samostatné místo. Při naší analýze jsme dospěli k závěru, že co se týče četnosti, se expresivní výrazy v textech objevují ve zdatelně větší míře. Emocionální jednotky nacházíme v textu také, ne však v té stejné či podobné míře jako je tomu u expresiv. Domníváme se, že jednotky popisující emoce (*strach, láska, radost* apod.) jsou propojeny s expresivou a velmi často se nacházejí ve vzájemné blízkosti.

Pracovali jsme s humornými prózami Ignáta Herrmanna a Petra Šabacha.

Co se týče funkce expresivních výrazů a užívání hovorové řeči v textech, domníváme se, že autoři se zde snaží co nejdříve přiblížit prostředí, ve kterém se dané události odehrávají. Rovněž se domníváme, že jazyk, který jednotlivé postavy užívají, do značné míry utvářejí jejich charakter a vlastnosti, například jejich užívání vulgarismů (*do hajzlu, do prdele, coura* apod.) V próze Hovno hoří od Petra Šabacha je značný výskyt výrazů vulgárních, užívání obecné češtiny, hovorového jazyka – domníváme se, že toto rovněž dokresluje ono typické prostředí, které Šabach ve svých prózách popisoval.

Na druhou stranu Ignát Herrmann stále užívá hovorového jazyka a obecné češtiny, ale typický pro měšťanský lid pražský. V jeho textu najdeme knižní výrazy, zastaralé výrazy, naopak vulgarismy, kterých je u Petra Šabacha hojně, u Herrmanna nenajdeme.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Karolína Talajková

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Lexikální projevy emocionality a expresivity v literárním textu

Jméno vedoucího diplomové práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Klíčová slova: expresivita, emocionalita, expresivita inherentní, expresivita adherentní, expresivita kontextová, Ignát Herrmann, Petr Šabach

Anotace diplomové práce

Bakalářská práce se zabývá jazykovými prostředky emocionality a expresivity v prozaických dílech Ignáta Herrmanna a Petra Šabacha. Východisky pro analyzování materiálu se staly teoretické poznatky, které jsou zaměřené na expresivitu a emocionalitu, ale rovněž také samotné příklady prostředků z analyzovaných materiálů, tedy dvou prozaických děl. Analýza se zaměřuje na projevy emocionality a expresivitu považujeme za specializovaný formálně signalizovaný jazykový jev. Prostředky k analýze byly excerpovány ze dvou prozaických děl, a to Otec Kondelík a ženich Vejvara a Hovno hoří.

Anotation

The bachelor's thesis deals with the linguistic means of emotionality and expressivity in the prose works of Ignát Herrmann and Petr Šabach. The starting points for the analysis of the material became theoretical knowledge, which is focused on expressivity and emotionality, but also the very examples of means from the analyzed materials, ie two prose works. The analysis focuses on manifestations of emotionality and we consider expressivity to be formally specialized linguistic phenomenon, The means for the analysis were excerpted from two prose works, namely Otec Kondelík a Ženich Vejvara and Hovno hoří.

Seznam použité literatury a zdrojů

Primární literatura

- 1) HERRMANN, Ignát. *Otec Kondelík a ženich Vejvara: drobné příběhy ze života spořádané pražské rodiny*. 20. vyd. (v Čs. spis. 1. vyd.). Praha: Československý spisovatel, 1988. 368 s. Slunovrat. Ilustrovaná řada.
- 2) ŠABACH, Petr. *Hovno hoří*. Vydání třetí. V Praze: Paseka, 2019. 162 stran. ISBN 978-80-7637-010-4.

Sekundární literatura

- 1) BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika*. Praha: Václav Petr, 1941, 120 s.
- 2) ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.
- 3) ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum, 2011, 380 s. ISBN 978-80-246-1946-0.
- 4) DVORSKÝ, Ladislav. *Repetitorium jazykové komiky*. Praha: Novinář, 1984, 205 s.
- 5) FORST, Vladimír, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 2, H-L ; Dodatky k LČL 1, A-G.. Praha: Academia, 1993, 589 s. ISBN 8020004688.
- 6) FORST, Vladimír, ed. *Realismus a modernost: proměny v čes. próze 19. století; sborník statí*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 163 s.
- 7) HAMAN, Aleš. Žánrový realismus v české próze v 2. polovině 19. století. In: FORST, Vladimír, ed. *Realismus a modernost: proměny v čes. próze 19. století; sborník statí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, s. 49-81. [online] [cit. 15. 7. 2021] Dostupné z: <https://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/sborniky/1965/Realismus%20a%20moderna/Haman.pdf>

- 8) HAVRÁNEK, Bohumil, Jaromír BĚLIČ, Miloš HECL a Alois JEDLIČKA (2011).
- 9) *Slovník spisovného jazyka českého*. [online] Ústav pro jazyk český: © 2011. [cit. 3.8.2021 – 17.8.2021] Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>
- 10) HAVRÁNEK, Bohuslav a Lexikografický kolektiv. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960-1966. s. 587. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:6adc8690-9591-11e2-bc29-005056825209>
- 11) HOMOLOVÁ, Květa, Zdeněk PEŠAT a Mojmír OTRUBA, ed. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. Vyd. 3. Praha: Československý spisovatel, 1982, 371 s.
- 12) HRADILOVÁ, Darina. *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 120 s. Monografie. ISBN 978-80-244-4841-1.
- 13) HRUŠKA, Petr, Lubomír MACHALA, Libor VODIČKA a Jiří ZIZLER, ed. *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008, 738 s. ISBN 9788020016300.
- 14) HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.
- 15) HÝSEK, Miloslav. *Ignát Herrmann*. V Praze: F. Topič, 1934. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:d68bcf50-6ebc-11e2-b1d4-005056827e51>
- 16) JELÍNEK, M. Lexikologická a stylistická studie o expresivitě slova. *Naše řeč*. [online]. 1963, 46(2). [cit. 3.8.2020] ISSN: 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4942>
- 17) KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

- 18) KLÍMOVÁ, Květoslava, Ivana KOLÁŘOVÁ a Jana Marie TUŠKOVÁ. *Stylistika v kontextu historie a současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6114-9.
- 19) LOTKO, Edvard. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 128 s. ISBN 8024407205.
- 20) MIKULOVÁ, A.: Emocionalita, expresivita a hodnocení – integrace v jazycích a jazykovědných koncepcích. In KRČMOVÁ, M. a kol.: *Integrace v jazycích – jazyky v integraci*. Praha: NLN, 2010.
- 21) PYTLÍK, Radko. *Bohumil Hrabal*. Praha: Československý spisovatel, 1990, 285 s. ISBN 8020202390.
- 22) PYTLÍK, Radko a František DVOŘÁK. *Malá encyklopedie českého humoru*. Praha: Československý spisovatel, 1982, 273 s. ISBN (Váz.).
- 23) ŠRÁMEK, Rudolf, 2013. Emocionalita – spojnice psychoonomastiky a
- 24) stylistiky. In: KLÍMOVÁ, Květoslava, Ivana KOLÁŘOVÁ a Jana Marie Marie
- 25) TUŠKOVÁ. *Stylistika v kontextu historie a současnosti*. Brno: Masarykova
- a. univerzita. ISBN 978-80-210-6114-9
- 26) ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, 139 s.
- 27) ŽONDROVÁ, Michaela. *Emocionalita a expresivita mediálního textu (se zaměřením na lexikální jazykové prostředky)*. 2018, 166 178. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra bohemistiky. Vedoucí práce Darina Hradilová.
- 28) Michal Křístek (2017): EXPRESIVUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM> (poslední přístup: 3. 8. 2020)
- 29) Slovník české literatury po roce 1945 [online]. ÚČL AV ČR. ©2018 [cit. 3. 8. 2020]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>, heslo „Petr Šabach“

